

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra

Bakalářská práce

Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946

Vypracoval: Ing. Libuše Ječmínková
Vedoucí práce: Mgr. Margareta Garabiková Pártlová, Ph.D.

České Budějovice 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma *Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946* jsem vypracovala samostatně a pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách a se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích .....

.....

Abstrakt

Bakalářská práce „Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946“ se zabývá historií možností učitelského vzdělávání v Českých Budějovicích do roku 1946. Mapuje vznik a existenci učitelských ústavů a jiných vzdělávacích institucí zaměřených na vzdělávání domácích učitelek.

V průběhu práce bylo zjištěno, že do roku 1946 se v Českých Budějovicích nacházely následující učitelské ústavy: Německý učitelský ústav, Ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk, Učitelský ústav Školských sester, Učitelský ústav sester Nejsvětější Svátosti, Český učitelský ústav.

Klíčová slova

České Budějovice, historie učitelského vzdělávání, učitelský ústav, vzdělávání učitelů.

Abstract

The bachelor's thesis "Teacher Education in České Budějovice until 1946" deals with the historical possibilities of teacher education in České Budějovice until 1946. It maps the origin and existence of teacher training institutes and educational institutions focused on the education of domestic teachers.

In the course of the work, it was found that until 1946, the following teachers' institutes were located in České Budějovice: the German Teachers' Institute, the Institute for the Education of Domestic Teachers, the Teachers' Institute of School Sisters, the Teachers' Institute of Sisters of the Holy Sacrament, the Czech Teachers' Institute.

Keywords

České Budějovice, history of teacher education, teacher training institute, teacher education.

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Margaretě Garabikové Pártlové, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, za bezmeznou trpělivost, cenné rady a připomínky, které mi poskytla při jejím zpracování. Velké díky patří také sestře Fidelis z Kongregace Školských sester de Notre Dame. A samozřejmě mojí rodině, za jejich obrovskou podporu.

Obsah

Úvod.....	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Učitelská profese.....	10
2 Historie vzdělávání učitelů	12
2.1 Tereziánské reformy a vzdělávání učitelů	13
2.2 Vzdělávání učitelů v první polovině 19. století	15
2.3 Vzdělávání učitelů ve druhé polovině 19. století až do první světové války	16
2.4 Vzdělávání učitelů za první republiky.....	20
2.5 Historie vzdělávání učitelů po druhé světové válce	22
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	23
3 Výzkumné šetření	23
3.1 Cíle výzkumného šetření	23
3.2 Výzkumné otázky:	23
3.3 Výzkumný vzorek	23
3.4 Metodika.....	24
3.5 Výsledky výzkumného šetření.....	24
4 Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946	25
4.1 Německý učitelský ústav v Českých Budějovicích	27
4.2 Samostatný ústav učitelský připravující pro výchovu dívek k domácím pracím a k vedení domácnosti	30
4.3 Ženský učitelský ústav U svatého Josefa spravovaný Kongregací Školských sester de Notre Dame.....	32
4.4 Učitelský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti.....	37
4.5 Český učitelský ústav	42
5 Komparace jednotlivých učitelských ústavů	44
Diskuze.....	48
Závěr	50

Seznam použitých zdrojů	51
Seznam obrázků	54
Seznam tabulek	54

Úvod

Bakalářská práce se zabývá historií vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946. Jak již bylo zmíněno v abstraktu, předávání zkušeností, rad a informací, stručně tedy učení někoho něčemu, je staré jako lidstvo samo. Pouze forma se s vývojem společnosti měnila a mění. Jasný důkaz o těchto změnách prožíváme mnozí právě nyní, kdy jsou zavřené školy a je potřeba stávající formy vzdělávání upravit vzhledem k novým podmínkám.

Téma historie učitelského vzdělávání v Českých Budějovicích mne zaujalo již v průběhu studia, kdy jsem na toto téma vypracovala stručnou prezentaci. Zjištění, že u některých z učitelských ústavů bude velmi komplikované získat vůbec nějaké zdroje, se pro mne stala výzvou. Zvláště pak získání jakýchkoliv informací o učitelských ústavech zřízených v Českých Budějovicích církevními kongregacemi. V průběhu práce jsem kontaktovala řádové sestry z těchto kongregací a s jejich velkou pomocí se mi podařilo získat informace z archivních pramenů či písemně zdokumentovaných pramenů orálních.

Přestože se práce věnuje historii učitelského vzdělávání, je možné v ní spatřit i přesah do současnosti. Co jiného ovlivnilo formu a způsob současného vzdělávání učitelů než právě vývoj forem a způsobů tohoto vzdělávání. Od „učitelů“, jimiž byli stařešinové kmene, šamani, duchovní, později pak například vysloužilí vojáci, se postupným vývojem učitelská profese posunula až k současnému vzdělávání budoucích učitelů na vysokých školách a univerzitách. Snad nejpřesněji definuje podstatu a důležitost učitelského vzdělávání slogan, který vznikl v rámci soutěže k 70. výročí založení fakulty: „Vzděláváme ty, kteří vzdělávají vás“.

Bakalářská práce je obsahově členěna do pěti hlavních kapitol, které na sebe logicky navazují. Teoretická část práce, tedy první dvě kapitoly, seznamuje s historickým vývojem vzdělávání učitelů a definuje pojem učitel.

První kapitola se zabývá definováním učitelské profese ze současného pohledu a seznamuje s historickým vývojem učitelské profese až po současnost.

Druhá kapitola mapuje historii učitelského vzdělávání, seznamuje se zásadními reformami a zákony, které v historii ovlivnily formu a způsob vzdělávání nejen učitelů, ale i žáků.

Praktická část práce ve dvou kapitolách podrobně seznamuje s jednotlivými učitelskými ústavami, které ve zkoumaném období fungovaly v Českých Budějovicích.

Třetí kapitola práce se věnuje stanovení oblasti a rozsahu výzkumného šetření, formuluje jeho cíle a výzkumné otázky, výzkumný vzorek, seznamuje vybranou metodikou pro tvorbu práce. A shrnuje výsledky výzkumného šetření.

Ve čtvrté kapitole se práce věnuje zejména vyučovaným předmětům, ale také historickému kontextu vzniku a fungování jednotlivých učitelských ústavů ve městě.

V páté kapitole práce komparuje v rámci cílů práce vyučované předměty na jednotlivých institucích, seznamuje se zjištěnými skutečnostmi, tj. jaké instituce nabízely v Českých Budějovicích ve zkoumaném období do roku 1946 vzdělávání učitelů a zaměřuje se také na odlišnosti mezi jednotlivými učitelskými ústavami.

V diskuzi práce hodnotí zjištěné skutečnosti, zaměřuje se i na kvalitu a dostupnost zdrojů a pramenů potřebných pro zpracování práce.

V závěru práce hodnotí, zda bylo dosaženo stanovených cílů a zodpovězeny výzkumné otázky.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Učitelská profese

Pro účely práce je nezbytné v první řadě vymezit pojem „učitel“. Současná právní úprava je definována Zákonem č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a změně některých zákonů, který byl novelizován Zákonem 379/2015 (s účinností od 12. ledna 2016). Zmíněný zákon jasně definuje podmínky pro výkon učitelského povolání v preprimárním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

„Pedagogickým pracovníkem je ten, kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálně pedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného, kterým uskutečňuje výchovu a vzdělávání na základě zvláštního právního předpisu (dále jen "přímá pedagogická činnost"); je zaměstnancem právnické osoby, která vykonává činnost školy, nebo zaměstnancem státu, nebo ředitelem školy, není-li k právnické osobě vykonávající činnost školy v pracovněprávním vztahu nebo není-li zaměstnancem státu. Pedagogickým pracovníkem je též zaměstnanec, který vykonává přímou pedagogickou činnost v zařízeních sociálních služeb.“

„Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo splňuje tyto předpoklady:

- a) je plně způsobilý k právním úkonům,
- b) má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává,
- c) je bezúhonný,
- d) je zdravotně způsobilý a
- e) prokázal znalost českého jazyka, není-li dále stanoveno jinak.“

Pedagogický slovník definuje pojem učitel následovně: „Osoba obecně podněcující a řídicí učení jiných osob, vzdělavatel. Jeden z hlavních aktérů vzdělávacího procesu, profesně kvalifikovaný pedagogický pracovník, vykonávající učitelské povolání.“

Současnými zákony jasně daná právní definice by však neexistovala bez historického kontextu vývoje povolání učitele jako takového. Jak uvádí Váňová (2003), první zmínky o výchově a vzdělávání najdeme již v antice. Ale je s jistotou možné říci, že nějaké forma předávání znalostí, dovedností a jiných životně důležitých informací probíhala od počátků lidské společnosti. Zaměření výchovy a vzdělávání se v průběhu let měnilo podle potřeb společnosti. V antice je možné vyzdvihnout filosofii, rétoriku

i takzvanou kalokagathii, tedy ideál krásy a dobra. Středověké vzdělávání pak bylo silně pod vlivem katolické církve. Hlavními vzdělavateli v tomto období byli církevní hodnostáři. V tomto období bylo také vzdělávání zaměřeno pouze na chlapce a dívky byly vzdělávány jen zcela výjimečně. Od 12. století pak vzdělávání pozitivně ovlivnil vznik univerzit – např. v Oxfordu v roce 1168 (Průcha, 2002). Další posun v pohledu na výchovu a vzdělávání, a tím i na profesi učitele, přineslo období renesance. V oblasti filosofie a umění se renesance snažila navázat na antiku. V oblasti pedagogiky byl hlavním trendem humanismus. Došlo k uznání hodnoty lidské individuality, výchovným cílem se stalo rozvíjení vrozených dispozic jedince. Z významných osobností, které svými pedagogickými teoriemi ovlivněnými právě humanismem postupně měnily charakter učitelské profese, můžeme jmenovat J. A. Komenského, J. J. Rousseaua nebo J. H. Pestalozziho.

Kořa (1996) k dané problematice pak uvádí, že můžeme ve vývoji učitelské profese vysledovat posun od „iniciace“ (od prvopočátků lidské civilizace až po Platónův odkaz), přes „ukázňování“ (od vzniku církevního systému školství po herbartismus), až po „respekt k dítěti“ (předznamenáný J. A. Komenským a představovaný zejména dílem J. J. Rousseaua, ale i umírněnějšími přístupy, např. pedocentrismem J. Deweye). Učitelství však lze pojímat i jako „socializační působení“ (tento přístup se začal prosazovat zejména od druhé poloviny 19. st.), ale může sklouznout i k diletantství a neodpovědnému experimentování, kterého se dopouštějí ti, již se zabývají výchovou, ač k tomu nemají dostatečnou odbornou přípravu.

2 Historie vzdělávání učitelů

Učitelství patří mezi profese, které provází vývoj lidské společnosti od jejího počátku. Výuka někoho něčemu byla takovou formou činnosti, která zajišťovala předávání určitých dovedností, informací a vědomostí z generace na generaci a byla zásadní hybnou silou vývoje lidstva. Tuto činnost zajišťovali v prvopočátcích významní představitelé kmenů, jako byli šamani, kněží a stařešinové, kteří se tak vlastně stávali prvními vyučujícími v dějinách lidstva. Učitelská profese v podobě jak ji známe dnes, se začala formovat až v době vzniku prvních škol ve starověkých státech. V Indii, Číně, Egyptě a později v Řecku a Římě začaly školy vznikat jako instituce, jejichž úkolem bylo vzdělávání, které zajišťovali pro tuto činnost specializovaní profesionálové - první skuteční učitelé. Rozvoj této profese byl spjat se vznikem písma, které umožňovalo efektivnější vyučování s pomocí textu a představovalo tak vyšší vývojový stupeň, než výuka pouze pomocí mluveného slova. (Průcha, 2002).

V českých zemích má vzdělanost, a tím i školství, dlouhou tradici. Počátky školství na našem území spadají do období počátků prvního státního útvaru u nás. Církev, která byla v této době hlavní nositelkou vzdělanosti, rozvíjela na prvním místě takové školství, které přispívalo k vyšší vzdělanosti především kněží samotných. Rozvoj měst (u nás ve 13. století) vyžadoval větší množství vzdělaných občanů. V období, kdy existovalo větší množství městských škol, nelze plně hovořit o lidovém charakteru vzdělání. Předchůdkyní dnešní střední školy byla v 16. století latinská škola. Byla šestitřídní a vyučovalo se především latině a náboženství. Poměrně zdárný rozvoj škol, který na našem území probíhal v 16. století, kdy vedle sebe existovaly dvě ucelené soustavy vzdělání (od základního až po univerzitní) – utrakvistická a katolická a slibně se rozvíjel také základní a střední stupeň škol bratrských, byl přerušen národní katastrofou bělohorskou. Nové proudy v myšlení, které následně vznikly na západě Evropy spolu s počínajícími hospodářskými změnami, vytvořily předpoklady pro vznik nového období i ve školství (Kovaříček, Kovaříčková, 1989).

V 2. polovině 18. století dochází v českých zemích k výraznému rozvoji průmyslu na bázi kapitalistických principů. Ideologickou oporu pro svůj rozvoj našel v této době kapitalismus v osvícenském myšlení. Osvícenství věřilo v sílu vzdělání, neboť dle jeho názoru byla nevědomost hlavní příčinou lidské bídy. Změna společnosti s sebou

přinesla i řadu reforem, z nichž pro školství nejzásadnější byly tzv. reformy tereziánské (Veselá, 1992).

2.1 Tereziánské reformy a vzdělávání učitelů

Po třicetileté válce došlo k úpadku slibně se rozvíjejícího školství a obrat v reformě škol nastal až za Marie Terezie v letech 1740–1780 a za jejího syna Josefa II. vládnoucího v letech 1780–1790. „*Lze plným právem říci, že se teprve za její vlády rodí všestranná a úplná soustava školství novodobého, k němuž všechny předchozí instituce byly jen přípravou a úvodem.*“ (Dědina, 1931). Tereziánské reformy ve školství znamenají u nás významný mezník. Před tím, než tyto reformy vstoupily v platnost, můžeme o existenci škol, jež můžeme označit jako elementární, hovořit pouze ojediněle. Z velké většiny byly tyto školy zakládány církví, městy byly zřizovány až od 13. století. Je tedy zřejmé, že také vyučování bylo na těchto školách plně v rukou církve. Teprve později začali na městských školách vyučovat i absolventi artistické fakulty (Váňová, 2003). Studium na výše zmíněných školách však vyžadovalo individuální přípravné vzdělání, tedy soukromé placené hodiny. Z toho vyplývá, že nebylo v žádném případě určeno pro širokou veřejnost, ale mohly si jej dovolit jen určité společenské vrstvy.

Uskutečněním tereziánských reforem byla v celé habsburské monarchii (a tedy i v českých zemích) zavedena povinná školní docházka pro děti ve věku od šesti do dvanácti let, tj. šestiletá. Tato skutečnost je počátkem našeho veřejného státního školství (Potůček, 1998). Na těchto reformách měl zásadní podíl zaháňský opat Johann Ignaz von Felbiger, který vypracoval návrh, na jehož základě vznikl zákon, jež byl vydán 6. prosince 1774 pod názvem *Všeobecný školní řád pro německé triviální, hlavní a normální školy ve všech císařsko-královských dědičných zemích (Allgemeiner Schulplan für die deutschen Normal-, Haupt-, und Trivialschulen in saemmtlichen k. k. Erblanden)*. Tímto zákonem byly pro děti poddaných zavedeny tři nové výše zmíněné typy škol (Váňová, 1997). Triviální školy byly v obcích a městech, přičemž děti zde nabyly základní gramotnost. Hlavní školy fungovaly ve velkých krajských městech, výuka zde byla obohacena o přírodopis nebo geometrii. Vzdělávali se zde budoucí vojáci i řemeslníci. Podle § 12 výše zmíněného školního řádu se normální školy měly zřizovat v hlavním městě provincie, v Čechách to tedy znamenalo v Praze (Zach, 1876). Školní řád v § 12 mimo jiné uváděl: „*V normální škole má být poskytováno nejen úplné vyučování všem předmětům pro městskou mládež nutným a užitečným, nýbrž musí tam*

být vzdělávání i učitelé pro ostatní školy ve všech užitečných věcech, popř. učitelé vzdělávání jinde se zde musí podrobit přísným zkouškám, jestliže chtějí být zaměstnáni v některém příslušném místě“ (Váňová, 2003). Po vydání nového zákona měli učitelé veřejných škol povinnost prokázat se při nástupu do školy vysvědčením z preparandy. Tuto povinnost měli i vyučující, kteří již na školách působili. Na neveřejných školách však i nadále působili učitelé bez dostatečné přípravy. Teprve až dvorským dekretem ze dne 27. 4. 1792 bylo výslovně zakázáno tato učitelská místa svěřovat osobám, které se neprokázaly vysvědčením z hlavní nebo z normální školy (Morkes, 1999).

Je zřejmé, že změny ve školském systému musely ústít i ke změnám v přípravě budoucích učitelů. Těch bylo nejprve velmi málo, takže pedagogy se často stávali i bývalí vojáci. Založeny byly preparandie, jimiž jsou rozuměny tříměsíční kurzy pro učitele triviálních škol a dále i půlroční kurzy pro pedagogy hlavních škol (Průcha, 2002). Do preparandie, tedy učitelského kurzu, se mohl u ředitele hlavní nebo normální školy přihlásit absolvent hlavní nebo normální školy, který měl o učitelství zájem. Podrobil se přijímací zkoušce a po tříměsíčním kurzu mohl být ustanoven pomocníkem na škole venkovské, po šestiměsíčním kurzu měl právo na místo pomocníka ve městě. (Veselá, 1992).

Již v roce 1775 vznikla v Praze při normální škole preparanda. Vzdělání zde měli získat především učitelé pro nově zakládané hlavní školy ve větších městech. Obce byly guberniem vyzývány, aby co nejvíce spolupracovaly a posílaly do Prahy schopné učitele. Na normální škole se zde měli seznámit s novým způsobem vyučování a získat potřebná vysvědčení. Těm, kteří předepsaný kurs absolvovali, měly být vyplaceny z obecního důchodu denně diety 15 až 24 krejcarů (Zach, 1876).

Učební plán preparand byl jednoduchý. Kandidáti učitelství se v kurzu doučovali čtení, psaní a počtům. Dále se naučili, jak znalosti z těchto tří předmětů předávat žákům, učili se vyučovat. Metoda vyučování byla zevrubně popsána v knize J. I. Felbigera - *Methodenbuch* (Kovaříček, 1984). Jak uvádí Váňová (2003), kniha metodní byla vydána v roce 1775 a zpřesňovala požadavky na vzdělání učitelů a seznamovala budoucí učitele s postupy a metodami vedení výuky. Učební plán na preparandách byl později rozšířen o elementární poučení o přírodovědě, zeměpisu a ovocnářství. Hudební vzdělání připravovalo budoucího učitele nejen na vyučování zpěvu ve škole, ale také na varhanickou činnost v kostele (Kovaříček, 1984).

Jak dále uvádí Štverák (1983), byla rovněž za vlády syna Marie Terezie Josefa II. patrná tendence školství sekularizovat a zestátnit. Tento osvícený panovník však Felbigerovi nedůvěřoval a de facto jej vypověděl do dnešní Bratislavy. Sám založil generální semináře pro osvícensky zaměřené duchovní, kteří měli zbavovat lidi pověr, přispívat k zavádění školní docházky a současně se snažit o to, aby se lidé stali nábožensky tolerantními. Roku 1785 došlo ke zlepšení existenčního postavení učitelů, když byly navýšeny jejich příjmy. V poslední třetině 18. století je tak možné hovořit o tom, že se zrodil nový typ učitele. Ten přestal být současně varhaníkem a pomocníkem faráře. Městští učitelé v dané době disponovali i univerzitním vzděláním, zpravidla filozofickým či teologickým, na venkově měli převahu pedagogové, kteří měli velice nízkou kvalifikaci.

2.2 Vzdělávání učitelů v první polovině 19. století

V první polovině 19. století sílily hlasy, které hovořily o nedůstojném postavení tehdejších učitelů, a to hlavně na triviálních školách, poukazovaly i na nízkou úroveň jejich vzdělání a na špatné materiální zabezpečení. Mezi výrazné zastánce změn patřil mimo jiné František Čupr, který s oporou v dobové praxi navrhoval, aby učitelé elementárních škol nejprve absolvovali měšťanskou školu, později měli rok studovat na pedagogickém ústavu a posléze dva až tři roky vykonávat praxi u zkušeného učitele. Až po dosažení 18 let a složení praktické zkoušky mohli být tito uchazeči jmenováni učiteli na elementární škole. Podle Čuprova návrhu pak měli učitelé měšťanských škol získat vzdělání na gymnáziích a navázat studiem na univerzitě. Tato Čuprova vize však nebyla realizována (Veselá, 1992).

Roku 1848 však bylo přece jen vydáno nařízení, jež požadovalo zkvalitnění přípravy učitelů, když mimo jiné reagovalo na požadavky velkého shromáždění 500 učitelů národních škol ze všech českých krajů, jež bylo pořádáno v Praze a do Vídně zaslalo řadu požadavků. V nich bylo obsaženo, že obecná a měšťanská škola mají být státní a školní docházka měla být upravena pro chlapce do 14 a pro dívky do 13 let. Škola se měla vymanit z moci církve a stát měl jmenovat učitele. Platy pedagogů měly být dorovnány s úřednickými. Přípravu učitelů pro obecné školy měla garantovat měšťanská škola, na kterou měl navazovat dvouletý učitelský ústav, vyvrcholením měla být praxe u zkušeného učitele. Učitelé měšťanské školy měli být vzděláváni na gymnáziích (Veselá, 1992).

Ve vydaném ustanovení bylo určeno, že budoucí učitel musí mít nejméně 16 let. Zároveň se stalo nutností, aby prokázal znalosti ze čtyř tříd hlavní školy nebo latinské školy. Učitelský kurs byl jednoletý, přičemž jeho obsahovou náplň představovalo náboženství, nauka o těle a duši, návod k názornému vyučování, čtení, psaní, měřictví, rýsování, počítání, mluvnice, sloh, zeměpis a dějepis, přírodopis, přírodopyt, nauka o rolnictví a řemeslech, všeobecná nauka o vychování a vyučování, hudba a tělocvik. Veškeré předměty byly svázány s metodikou, takže budoucí pedagog neměl mít problémy s tím, aby zjistil, jakých vhodných metod má používat. Již v červnu 1849 došlo k vydání dekretu, který učitelský kurs prodlužoval na dobu dvou let. Druhá polovina kursu měla být orientována v první řadě na praktický výcvik, jenž sestával z hospitací a z výstupů ve škole. Po absolvování kursu dostal budoucí učitel za úkol složit praktickou a teoretickou zkoušku (Veselá, 1992).

2.3 Vzdělávání učitelů ve druhé polovině 19. století až do první světové války

Významnou reformu školského systému přinesl roku 1869 tzv. Hasnerův zákon (zákon říšský ze dne 14. května 1869, jímž to ustanovují se pravidla vyučování ve školách obecných). Mimo jiné prodloužil školní docházku na osm let, dosavadní školy triviální, normální a hlavní byly nahrazeny školami obecnými a školami měšťanskými, reforma v mnoha směrech ovlivnila vzdělávání budoucích učitelů (Šafránek, 1913).

Jak uvádí Veselá (2005) přinesl zákon mimo jiné následující změny ve vzdělávání učitelů:

- změnila se podstatně příprava učitelů, vznikly čtyřleté učitelské ústavy, a to mužské a ženské, při nichž měly být zřizovány cvičné školy, u ženských ústavů také dětské zahrádky, zákonodárci učitelské ústavy považovali za provizorium. Svědčí o tom § 42, který formuloval zásadu vysokoškolského vzdělání učitelů, „aby kandidáti dojítí mohli důkladnějšího vzdělání k povolání učitelskému, zařídí se zvláštní kursy učitelské (semináře pedagogické) na universitách nebo na vysokém učení technickém“.
- učitel měl přikázáno zaobírat se více dětskou osobností;
- učitelský úřad mohly zastávat také ženy; avšak absolventky ženských učitelských ústavů byly nuceny držet celibát, k jehož zrušení došlo až roku 1919. To mělo za důsledek, že v okamžiku, kdy se provdaly, musely přestat učit (Vališová, Kasíková, 2011);

- byla řešena otázka dalšího vzdělávání učitelů, k tomu měly sloužit časopisy, vlastní publikační činnost, zřizování školních a okresních knihoven, každoroční učitelské konference, zemské konference ve tříletém období a prázdninové kurzy (na přelomu století to byly tzv. univerzitní extenze);
- § 55 stanovil výměru učitelských platů tak, „aby učitel a mladší učitel, jsa prost všelikého překážejícího mu zaměstnání vedlejšího, mohl se ze vší síly povolání svému oddávati, učitel pak, aby mohl také rodinu svou podle poměrů místních vyživovati...“;
- učitel měl mít také zajištěnu penzi.

Z výše popsané tradice krátkých kursů (preparandií) organizovaných již Johannem Ignácem Felbingerem a stabilizovaných *Schulkodexem* vzešly učitelské ústavy. Říšský zákon z roku 1869 vytvořil jejich definitivní podobu a organizoval je jako čtyřleté (pouze přechodně v období 1871-1874 byly tříleté). Bylo výslovně stanoveno, že ústavy budou odděleny podle pohlaví studentů. Vedle státních ústavů se připouštěla i existence soukromých ústavů, jejichž statut však musel být schválen Ministerstvem kultu a vyučování¹. Pro praktický výcvik byla pro každý učitelský ústav určena cvičná obecná škola a pro dívčí ústavy ještě navíc cvičná dětská zahrádka. Kurzy v těchto ústavech byly bezplatné. V takto vzniklých ústavech se vyučovaly následující předměty: náboženství, nauka vyučovací, historie, pomocné vědy, mluvnice, písemnosti a znalost literatury, matematika (počítání, algebra a geometrie), přírodověda (zoologie, botanika a mineralogie), přírodopis (fyzika a chemie), geografie, nauka o ústavě vlastenecké, polní hospodářství, psaní, kreslení, hudba, tělocvik a jiný zemský jazyk. Rozdíl mezi ženským a mužským učitelským ústavem byl pouze v předmětech, kdy ženy měly místo přesně vymezené matematiky zjednodušenou aritmetiku a z osnov jim úplně vymizela nauka o ústavě vlastenecké, polní hospodářství a hudba, místo které měly zpěv. O to víc však byly ženské ústavy směřovány na ženské ruční práce, domácí hospodářství a cizí jazyky (Kopáč, 1969). Po absolvování ústavu konali kandidáti učitelství maturitu, která je v případě úspěchu opravňovala k zatímnímu ustanovení na obecné škole (Potůček, 1998). Rozsah maturity závisel na studijních výsledcích maturanta v předchozích dvou letech. Jestliže v předchozích dvou letech obdrželi z některého z maturitních předmětů

¹ Původní název ministerstva školství zněl *Ministerstvo veřejného vyučování (Ministerium des öffentlichen Unterrichtes)*. O čtyři měsíce později, v červenci 1848, poté, co ministerstvo převzalo též záležitosti náboženské a církevní, byl jeho název změněn na *Ministerstvo kultu a vyučování (Ministerium für Cultus und Unterricht)*. Tento název zůstal zachován až do roku 1918 (MŠMT, 2020).

známku nejhůře chvalitebnou, nemuseli z něj maturovat; tím se počet předmětů u maturitní zkoušky pohyboval v rozsahu od dvou u premiantů po osm u méně pilných studentů. Učitelská maturita opravňovala pouze k získání podučitelského místa, řádným učitelem se uchazeč stal až po složení zkoušky učitelské způsobilosti, kterou však mohl skládat až po třech letech učitelské praxe. Maturita u učitelského ústavu rovněž neumožňovala studium na vysoké škole, k tomu byla potřeba maturita z některého gymnázia. Studium na učitelském ústavu tedy v podstatě představovalo jasné předurčení studenta k budoucímu učitelskému povolání (Novotný, 2006).

Roku 1883 byl Hasnerův zákon novelizován, přičemž školská novela získala označení Taafova. Ta se snažila značnou měrou vyjít vstříc zejména církvi. Byla přijata navzdory tomu, že proti ní poměrně ostře protestovali učitelé i učitelské organizace. Akceptace této novely bývá hodnocena jako krok zpět. Výuka obsahovala méně přírodovědných předmětů a chudší rodiny směly žádat o takzvané úlevy. Školní docházka se u jejich dětí zkrátila na šest let z osmi. V důsledku novely došlo ke snížení vzdělání učitelů, když z podmínek přijetí do učitelských ústavů byl vyškrtnut nárok, aby uchazeč doložil znalost učiva z nižší střední školy. Zcela byla potom vypuštěna varianta existence vysokoškolských kurzů pro učitele. Vyučování na učitelských ústavech bylo okleštěno hlavně o reálie a matematiku, naopak došlo k navýšení počtu hodin náboženství a hry na varhany. Ve zvýšeném počtu hodin metodiky byly budoucím učitelům předkládány šablonovité návrhy, jak by měli vyučovat konkrétní předměty na národní škole. Ke zrušení novely došlo až za první republiky roku 1922 (Kasper, Kasperová, 2008).

Za zmínku jistě stojí skutečnost, že v devatenáctém století lze sledovat i jakési první další vzdělávání učitelů. Nejednalo se přitom o nic obtížného. Učitelé byli povinni účastnit se pravidelných okresních učitelských konferencí, speciálních kurzů. Žádalo se od nich, aby studovali odbornou literaturu. Přestože se příprava učitelů na budoucí povolání propracovávala, stále byla učitelská profese reflektována v první řadě jako řemeslo, takže studium na vysokých školách nebylo pro učitele považováno za nutné (Vališová, Kasíková, 2011).

Počet učitelů postupně narůstal. Zatímco v 18. století historické prameny hovoří o přibližně 3 000 učitelů, roku 1871 jich mělo již být více než 9 tisíc. Od časů založení učitelských ústavů sílily hlasy, které se dožadovaly vysokoškolského vzdělávání pro elementární učitele z řad samotných pedagogů. Těm se nelíbilo, že se vždy kvůli

nedostatečnému vzdělání nemohli cítit ve škole jisti, současně si proti středoškolským učitelům připadali podřadně (Průcha, 2002).

Horlivým zastáncem vysokoškolského vzdělávání učitelů byl Gustav Adolf Lindner. Ten je dnes vnímán jako zakladatel české pedagogiky jako vědy, působil jako první profesor pedagogiky na obnovené české Karlově univerzitě. Zásadní význam měl jeho spis z roku 1874 *Pädagogische Hochschule* (Vysoká škola pedagogická), ve kterém se vyjadřoval pro vysokoškolské vzdělání učitelů. K tomuto účelu vznikl i pedagogický seminář na filosofické fakultě v Praze (Vališová, Kasíková, 2011).

Jak již bylo uvedeno výše, poněkud odlišné bylo postavení středoškolských vyučujících. Zatímco učitelé středních škol museli disponovat univerzitním vzděláním, které museli získat na filozofické nebo přírodovědné fakultě, ostatní učitelé byli absolventy učitelských ústavů, takže měli středoškolské vzdělání. Univerzity se orientovaly v první řadě na vědomosti odborné povahy, což mělo za důsledek, že nebyl odpovídající důraz kladen na pedagogicko-psychologické obory, takže začínající učitelé se posléze ocitli v poměrně těžké pozici.

Od roku 1911 se přece jen lepšího vzdělání dočkali středoškolští učitelé. Jejich příprava měla trvat čtyři roky, načež navázal rozšířený zkušební rok, který měl propojit teorii a praxi. Na závěr studia přišla na řadu státní zkouška. Student byl ovšem povinen složit zkoušky z univerzálních základů, čímž se rozuměla filozofie, psychologie, pedagogika, školní hygiena a vyučovací jazyk (Jůva, 2003).

Opomíjena nebyla ani problematika vzdělávání učitelů mateřských škol, i když institucionální předškolní výchovu je možné považovat za nejmladší část školské soustavy. Odborná kvalifikace byla prvně nutností v pražské vzorné opatrovně Na Hrádku, jež vznikla roku 1832. Zde byly děti svěřovány opatrovníci a odbornému učiteli. Žádána byla osobní a mravní zachovalost, vědecké a praktické vzdělání v pedagogickém oboru a vynikající znalost českého i německého jazyka. Opatrovna měla i funkci přípravny pro budoucí pedagogy. Od vzniku této instituce je tedy možné reflektovat předškolní pedagogiku jako záležitost profesionálů. Návrh pro školy národní z roku 1848 pojednával kromě jiného i o předškolních zařízeních, když již užíval i pojem mateřská škola. Návštěva této instituce měla být povinností pro děti od dvou let, když péči o děti měli garantovat dva pedagogové a „pořádná hlídačka“. Příprava na danou profesi měla být identická s přípravou učitelů národních škol. Sílily však i hlasy

zastánců spíše pečovatelské úlohy, k nimž patřila kromě jiných také Božena Němcová. Ti upřednostňovali citlivé a neproškolené ženy a postupem doby vývoj tendoval spíše tímto směrem. Mezi lety 1868-1919 v těchto zařízeních působily jen neprovdané ženy. Zásadním krokem k uznání mateřských škol jako instituce byl Říšský zákon o obecném školství z roku 1869. Ten dovoloval, aby byly při obecných školách zakládány školy pro opatrování, vychovávání a vyučování dětí školou nepovinných. Roku 1872 se s oporou v nařízení ministerstva kultu a vyučování profesní příprava učitelek mateřských škol pořádala jako součást jednorozhodných kurzů při ženských učitelských ústavech (Spilková, 2004).

2.4 Vzdělávání učitelů za první republiky

Brzy po vzniku samostatného Československa přišla skupina poslanců s návrhem, aby ministerstvo školství ustanovilo povinné vysokoškolské vzdělávání učitelů. Bylo však nutné shodnout se na jednotné koncepci, když předložena byla celá řada návrhů. Kupříkladu Otakar Kádner přispěl plánem, jenž počítal s vysokou pedagogickou školou pro učitele základních škol v trvání dvou let. V těchto názorových polemikách se hojně angažovala rovněž Československá obec učitelská. Ta přišla s určitým modelem samostatné školské pedagogické fakulty, jež měla garantovat rovnocenné vzdělávání pro učitele obecných i měšťanských škol. Záporně se vůči těmto návrhům vymezovala část středoškolských profesorů a představitelé některých fakult, kteří měli poměrně značný vliv na členy ministerstva školství a národní osvěty, což v důsledku znamenalo, že realizace vysokoškolské přípravy učitelů nebyla schválena (Průcha, 2002).

To však neznamenalo, že by učitelé rezignovali ve svých snahách o vysokoškolské vzdělání. V září 1921 bylo publikováno prohlášení o založení Školy vysokých studií pedagogických v Praze, jejímž předsedou byl již zmiňovaný Kádner. Tato škola byla založena českými učiteli, kterým výrazně pomohli někteří vysokoškolští teoretici pedagogiky. Roku 1922 došlo k založení brněnské pobočky. Finančně zajišťovala chod této soukromé instituce Česká obec učitelská. Vzdělávání bylo dvouleté a sestávalo z přednášek i seminářů. Cílem nebylo nahradit stávající učitelské ústavy, ale naopak se počítalo s tím, že se bude jednat o jejich nadstavbu. Postupně byly otevřeny další pobočky Školy vysokých studií pedagogických v Plzni, Českých Budějovicích, Chrudimi a Zlíně. Roku 1929 byla založena i úplně první pedagogická fakulta, což byla soukromá fakulta při ŠVSP, na které studovali adeпти učitelství na prvním stupni po

dobu čtyř let. Činnost této instituce byla přerušena až během německé okupace. O vysokoškolskou přípravu se dále staraly i jiné instituce jako Státní pedagogické akademie. Ty trvaly jen rok, ale jejich příprava byla v porovnání s učitelskými ústavu na vyšší úrovni (Průcha, 2002).

Z výše uvedeného je patrné, že již tehdy bylo možné hovořit o střetu dvou protichůdných pohledů. Někteří teoretici pedagogiky hovořili o tom, že by se pedagogové měli vzdělávat pouze v běžných pedagogických a jiných disciplínách, druzí se naopak domnívali, že by si měli osvojit i metody vědeckého výzkumu, které by jim dovolily proniknout hluboko do tajů konkrétních oborů. Nutno podotknout, že ani jeden z těchto dvou pohledů se nepodařilo před druhou světovou válkou v plné míře realizovat (Spilková, 2004).

Již od roku 1914 až do roku 1945 trvaly kurzy pro učitelky mateřských škol dva roky. Roku 1934 pak došlo i k proměně názvu těchto pracovníků, když se z pěstounek staly učitelky mateřských škol. Roku 1917 došlo k tomu, že mateřské školy přestaly spadat do kompetence ministerstva kultu a vyučování, přičemž je mělo mít na starost ministerstvo sociální práce. Tato situace však vydržela jen několik let a následně mateřské školy připadly opět pod ministerstvo školství. V dané době bylo uvažováno nad tím, jestli by mateřské školy neměly být ponechány pouze pro děti z dysfunkčních rodin, kdežto ostatní děti měly být vychovávány matkami, jimž by byla prodloužena mateřská dovolená. Tyto nejasnosti se odrážely i u učitelek, které se snažily o striktní vymezení, založení doplňujících kursů a pořádání odborných přednášek při univerzitním pedagogickém semináři. Vrchol těchto snah nastal právě v období první republiky. Zde byla snaha učitelek mateřských škol o získání vysokoškolského vzdělání skutečně intenzivní, přičemž se těšily i podpoře učitelů na dalších stupních škol. Návrh byl ovšem odložen, což mělo za následek, že se učitelky opět samy snažily o zorganizování vlastních sebevzdělávacích aktivit. Uskutečnilo se několik vysokoškolských kursů v Praze, Brně a v Plzni. Využívaná byla možnost studovat dva roky při soukromé vysoké škole pedagogických studií v Praze. Roku 1933 byla založena učitelkami mateřské školy v Pštrosově ulici v Praze Studovna učitelek mateřských škol, jež byla v kontaktu s předními badateli a zaměřovala se na problematiku vývoje předškolního dítěte (Spilková, 2004).

2.5 Historie vzdělávání učitelů po druhé světové válce

Po druhé světové válce došlo s ohledem na vzdělávání učitelů ke kladným změnám. Dekret prezidenta republiky z roku 1945 definoval, že učitelé budou vzdělání získávat na pedagogických a dalších fakultách vysokých škol, když kromě pedagogů mateřských škol se to mělo týkat všech. Za tímto účelem byly od školního roku 1946/1947 založeny pedagogické fakulty na univerzitách v Praze, Brně, Olomouci a v Bratislavě. Příprava učitelů obecných a měšťanských škol byla realizována po dobu šesti semestrů. Je možné konstatovat, že s výjimkou let 1959-1963, kdy fungovaly za pedagogické fakulty pedagogické instituty, je tímto způsobem uskutečňována příprava primárních učitelů doposud (Průcha, 2002).

Zákon z dubna 1946 dovolil učitelkám mateřských škol, aby se mohly vzdělávat na pedagogických fakultách, jež jim měly garantovat vysokoškolské vzdělání. Šlo o čtyřsemestrové denní studium, které se později proměnilo v dvousemestrové. Protože po únoru 1948 došlo k velkému nárůstu zaměstnaných žen, zvýšila se značně i poptávka po učitelkách mateřských škol, čemuž nebyly fakulty schopné kapacitně vyhovět. Proto došlo roku 1950 k návratu přípravy učitelek na odborné střední školy, která měla podobu čtyřletých pedagogických gymnázií, jež současně připravovaly k výkonu povolání i učitele národních škol (Spilková, 2004).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 Výzkumné šetření

Bakalářská práce v rámci výzkumného šetření analyzuje dostupné archivní prameny a ostatní literární a online zdroje tak, aby bylo možné zodpovědět výzkumné otázky. Práce se zaměřuje na možnosti vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946.

3.1 Cíle výzkumného šetření

Hlavním cílem bakalářské práce je zjistit možnosti vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946. Práce se zaměřuje na zmapování vzdělávacích institucí, tedy jejich druhy, formy vzniku, zřizovatele, podmínku pro přijetí, způsoby ukončení studia, vyučované předměty a další aktivity těchto vzdělávacích institucí. Dílčím cílem práce je komparace jednotlivých vzdělávacích institucí.

3.2 Výzkumné otázky:

Práce si klade za cíl zodpovědět následující výzkumné otázky:

- Jaké instituce nabízely vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946?
- Jaká byla specifika těchto institucí v oblasti genderové, vyučovacího jazyka a odborného zaměření?
- Existovaly nějaké odlišnosti ve vyučovaných předmětech v závislosti na konkrétní instituci?

3.3 Výzkumný vzorek

Pro tvorbu bakalářské práce byly využity archivní zdroje dostupné převážně ve Státním oblastním archivu v Českých Budějovicích. Jednalo se zejména o kroniky a pamětní knihy zkoumaných učitelských ústavů, dále výroční zprávy a jiné archivní dokumenty, dostupné v archivu. Specifickým archivním pramenem v oblasti studované literatury pak byla Kronika učitelského ústavu Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti, která je stále v držení kongregace a je uložena v klášteře kongregace v Českých Budějovicích. Vzhledem k nedostatku primárních zdrojů v případě zkoumaného učitelského ústavu Kongregace Školských sester de Notre Dame byla pro účely práce využita diplomová práce Dany Jakšičové a také její osobní archiv.

3.4 Metodika

V práci byla použita metoda analýzy odborné literatury se zaměřením na historii učitelského vzdělávání. K literární rešerši byla využita odborná literatura zabývající se problematikou historie učitelského vzdělávání, učitelkými ústavami, dějinami pedagogiky a dějinami vyššího školství v jižních Čechách, dále pak dobové zákony, vyhlášky, kroniky a dokumenty uložené ve státním archivu i nevydané zdroje a prameny zkoumaných institucí a soukromé archivy.

V teoretické části práce byla využita metoda obsahové analýzy textu. Je zde zpracováno téma historie vzdělávání učitelů v Českých zemích, jsou analyzována jednotlivá období, zákonné normy a dobové standardy pro vzdělávání učitelů. Souběžně s problematikou vzdělávání učitelů je nastíněna i problematika vzdělávání obecně, zvláště pak formy, způsoby a délka školní docházky, možnosti vzdělávání, typy vzdělávacích institucí.

V praktické části práce bylo využito metody analyticko-statistické. Tato část práce se zaměřuje na konkrétní možnosti vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích. Zaměřuje se na jednotlivé učitelké ústavy a vzdělávací instituce obdobného typu. S pomocí dostupných zdrojů práce analyzuje vznik, vývoj, fungování a zánik jednotlivých školských institucí. Zkoumá průběh studia a předmětový obsah vzdělávání, stejně jako mimoškolní aktivity pořádané jednotlivými ústavami, tak aby v závěru práce bylo možné zodpovědět výzkumné otázky.

3.5 Výsledky výzkumného šetření

Na základě provedeného výzkumného šetření bylo zjištěno, že do roku 1946 existovaly v Českých Budějovicích tyto učitelké ústavy: Německý učitelký ústav, Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk, Ženský učitelký ústav U svatého Josefa, Učitelký ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti a Český učitelký ústav. Zaměření výše zmíněných institucí bylo v podstatě totožné, rozdíly tvořily hlavní vyučovací jazyk, skutečnost, zda se jednalo o ústav pro chlapce či dívky. Výjimku v podstatě totožném obsahovém zaměření jednotlivých učitelkých ústavů představuje Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk. Jak již je patrné i z názvu samotného ústavu, jeho zaměření bylo více praktické, právě směrem k domácím pracím.

4 Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946

Dle dostupných pramenů je možné datovat vznik první českobudějovické školy rokem 1373. Prvotní zmínky o vzniku dvoutřídní městské školy však sahají již do počátku 14. století. Hlavní vzdělávací instituce ve městě až do příchodu piaristů a počátku tereziánských reforem představovaly městská škola u kostela sv. Mikuláše a česká škola u farního kostela sv. Prokopa a sv. Jana Křtitele na Starém Městě. Kromě již zmíněných škol pak v Českých Budějovicích působila u synagogy také škola židovská. Až do roku 1762 se v Českých Budějovicích nacházely pouze školy úrovně městské. Za vyšším vzděláním pak museli zájemci cestovat do Českého Krumlova nebo Jindřichova Hradce, kde fungovala jezuitská gymnázia.

Zcela novou etapu ve vývoji českobudějovického, ale také jihočeského školství představoval příchod prvních piaristů do města na přelomu roků 1761-62. Ti dne 25. 1. 1762 v Krajinské třídě slavnostně otevřeli nejen pětitřídní gymnázium, ale také provizorní řádovou kolej.

„Počátky učitelského vzdělávání v Českých Budějovicích jsou úzce spjaty se školskou činností řádu piaristů. Ti v roce 1813 otevřeli při své čtyřtřídní hlavní škole občasně tříměsíční kurzy, určené pro přípravu vesnických učitelů. Od roku 1826 byl tento přípravný kurz rozšířen na šest měsíců. V návaznosti na reformu učitelského vzdělávání v letech 1848-1849 byl v Českých Budějovicích zřízen jednoletý chlapecký učitelský ústav, určený pro přípravu učitelů dvoutřídních nebo trojtřídních obecných škol. V letech 1869-1870 bylo vzdělávání učitelů na tomto ústavu reformováno a českobudějovické pedagogium bylo nově prohlášeno za jazykově německou školu“ (Novotný, 2006).

O tom, jak významná byla pro České Budějovice v oblasti školství a vzdělávání učitelů role řádu piaristů, vypovídá také předmluva Kroniky Učitelského ústavu (německého). Ta zmiňuje především velké zásluhy piaristů v oblasti učitelského vzdělávání již za vlády Marie Terezie, kdy došlo k založení přípravných kurzů pro učitele triviálních škol.

Jakýsi mezistupeň, co se vzdělávacích možností v Českých Budějovicích týče, nabízelo filosofické lyceum. Představovalo totiž něco mezi středním a univerzitním vzděláním. Lyceum nabízelo zkrácené dvouleté studium, jehož absolvování bylo jedním z kritérií k přijetí do semináře. Zároveň se zde vzdělávali také budoucí učitelé gymnázií; ti však

měli za povinnost doplnit si na univerzitě ještě třetí rok filozofických studií. Teprve po absolvování byli oprávněni vykonávat učitelské povolání (Novotný, 2006).

Postupující liberální reformy z let 1848-49 měly za následek i změny ve školství, nově byla řešena témata postavení učitelů, školní docházky, a hlavně vyučovacího jazyka. V roce 1864 došlo k zrovnoprávnění obou jazyků, tj. češtiny a němčiny, přičemž vyučovacím jazykem měl být jeden z nich. Po vypovězení konkordátní smlouvy s Vatikánem po roce 1870 bylo umožněno studium všem bez rozdílu náboženského vyznání. V polovině 19. století tak bylo možné v Českých Budějovicích navštěvovat následující školy: biskupský seminář, osmitřídní německé gymnázium, dvouleté německé pedagogium, trojtřídní nižší reálku, čtyřtřídní krajskou hlavní školu, triviální chlapeckou školu na Starém Městě a čtyřtřídní dívčí školu.

O rozvoj českého školství ve městě se postaralo několik českých spolků, které se podílely na zakládání vzdělávacích institucí. Díky této činnosti tak vznikla ve městě první česká obecná škola (1873), česká reálná škola (1884). O vznik prvního českého gymnázia (1868) se zasadil biskup J. V. Jirsík, který zároveň založil ústav pro hluchoněmé. Snahou dámského spolku Ludmila vznikl Samostatný ústav učitelský připravující pro výchovu dívek k domácím pracím a k vedení domácnosti. Další vzdělávací instituce vznikly za podpory ženských kongregací zejména Kongregace Školských sester de Notre Dame a Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti oltářní (Novotný, 2006).

4.1 Německý učitelský ústav v Českých Budějovicích

Jak bylo zmíněno v předchozích odstavcích, vůbec první učitelský ústav v Českých Budějovicích byl ve školním roce 1869/1870 prohlášen za jazykově německou školu. V roce 1869 tak vznikl čtyřletý *k. k. Lehrerbildungsanstalt*. Zajímavostí bylo, že až do vzniku první republiky zůstal tento název nezměněn. Tato změna na čtyřtřídní školu však nebyla okamžitá, jednotlivé ročníky byly otevírány postupně. Ve školním roce 1869/1870 tak ústav nabízel svým studentům dva roky studia. Ve školních letech 1870/1871–1873/1874 se zájemci o učitelské povolání mohli vzdělávat již ve třech ročnících. Od školního roku 1874/1875 byly zřizovány i tzv. přípravné ročníky pro zájemce a uchazeče o studium mladších šestnácti let, těm jejich úspěšným zakončením odpadla povinnost konat přijímací zkoušky. Tato tzv. *Vorbereitungs-klasse* byla však již v roce 1878 zrušena. Vzrůstající počet uchazečů o studium učitelství národních škol byl důvodem k tomu, že první ročník školního roku 1875/1876 byl rozdělen do dvou souběžných tříd – A a B. Od téhož školního roku byly i v českobudějovickém ústavu ustanoveny čtyři studijní ročníky. U cvičné školy (*K. k. Übungsschule*) zřízené při pedagogiu v roce 1870 byl v prvních dvou letech (tj. ve školním roce 1870/1871 a 1871/1872) zřízen jeden ročník, další dva školní roky nabízely ročníky dva a v roce 1874/1875 měla již cvičná škola tři ročníky. Od školního roku 1875/1876 do roku 1904/1905 nabízela škola čtyři a další rok dokonce pět ročníků k praktickému prohloubení teoretického studia (*Chronik der K. k. Lehrerbildungsanstalt in Budweis, 1868–1923*).

V počátcích existence ústavu byla jediným vyučovacím jazykem němčina. Teprve od školního roku 1859-1860 došlo ke změně a vyučovacím jazykem se stala i čeština z důvodu přípravy učitelů i pro národní školy českojazyčné. K významným osobnostem českobudějovického pedagogia, jež přispěly k úspěšnému vývoji C. k. čtyřletého německého učitelského ústavu, byli např. Johan Kögler nebo Anton Slamka. Mezi další důležité osoby, jež je třeba zmínit, patřili školní rada Johann Maresch a C. k. diecézní školní dozorce Josef Kautz, který již v roce 1850 založil spolek pro podporu učitelské preparandie budějovické diecéze.

V roce 1869 byl stávající ústav nově transformován do podoby německého institutu pro vzdělávání pedagogů, a to podle ustanovení Říšského zákona o obecných školách. Jak uvádí školní kronika, bylo 20. 9. 1870 vedením institutu vydáno nařízení, na jehož základě museli studenti české národnosti přestoupit na český učitelský ústav do

Soběslavi. Z dochované evidence je však zřejmé, že ještě ve školním roce 1876-1877 navštěvovalo českobudějovické německé pedagogium 69 Čechů a 14 Němců. Čeští studenti tak tvořili naprostou většinu. Hned v následujícím školním roce došlo k výrazné změně. Ke studiu se přihlásilo 117 studentů německé národnosti a 72 české. V dalších letech začali výrazně převažovat němečtí studenti. Na začátku 20. století kroniky již neuvádějí žádné české studenty, ústav se tak stal plně německým (Bestrejková, 2019).

Jak uvádí Novotný (2006), došlo po vzniku Československa v Českých Budějovicích a okolí ke značnému snížení počtu německých škol, což mělo na učitelský ústav přímý vliv, jelikož ten připravoval právě učitele pro německé školy. V roce 1918 byl ústav přejmenován na Německý státní ústav pro vzdělávání učitelů a hned v září roku 1920 se pak sloučil se Soukromým německým ústavem pro vzdělání učitelek v Českých Budějovicích. Tímto aktem tak vznikla v zcela nová vzdělávací instituce – Německý státní koedukační ústav v Českých Budějovicích. V roce 1938 došlo k uzavření českobudějovické školy a část studentů se přesunula do Českého Krumlova a Prachatic. V obou těchto městech pak v důsledku přesunu pedagogů a studentů došlo k založení nových německých učitelských ústavů. V srpnu roku 1939 se část původního koedukovaného ústavu vrátila zpět do města a opět zde byla obnovena výuka. Později v roce 1941 se ústav opět rozdělil na mužský a ženský, nicméně dlouhodobý nedostatek studentů vedl opět k jeho sloučení.

Jedním ze zásadních problémů pro provozování školní výuky bylo nalezení vhodných prostor. Původní pedagogium se nacházelo v budově čp. 126 na Lobkovickém náměstí (dnes Riegrova ulice 1/1812), do této budovy se v roce 1871 nastěhoval nově založený ústav hluchoněmých, o jehož vznik se výrazně zasloužil českobudějovický biskupem J. V. Jirsík. Zároveň se založením ústavu hluchoněmých pozval biskup J. V. Jirsík do Českých Budějovic Kongregaci Školských sester de Notre Dame, o jejichž pedagogickém působení bude práce pojednávat v následujících kapitolách. Další vyučování C. k. německého učitelského ústavu probíhalo v pronajatých prostorách v domě na Pražské ulici. V původních prostorách na Lobkovickém náměstí však stále působila cvičná škola, nacházela se tam také školní knihovna s hudebním sálem. K dalšímu stěhování školy došlo hned v druhém roce od svého založení, tentokrát do ulice Na Sadech (dnes zde nachází Poliklinika Sever). Ani toto stěhování ještě nebylo posledním, které škola v průběhu své existence zažila. Jejím dalším sídlem se v letech

1898-1914 stala známá budova v Klaudiově ulici (dnešní Jeronýmova ulice, kde sídlí Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity), (Novotný, 2006). Úplně poslední stěhování zažil učitelský ústav v roce 1944, kdy byl přesunut do budov dívčích škol na Husově třídě. Na jaře roku 1945 byl pak ústav zrušen.

Na fungování ústavu se aktivně podílely i školní spolky. V rámci spolkové činnosti se se tak například uskutečnil koncert chovanců ústavu, z jehož výtěžku pak získal finanční dar spolek pro podporu studentů s názvem Schülerlade. Postupně docházelo také k rozšiřování vyučovaných předmětů. V roce 1891 přibyla v učitelském sboru pedagogia pozice učitele hudby. V dalších letech se rozsah vyučovaných předmětů ještě rozšířil o školní hygienu, somatologii a stenografii (těsnopis). Ve cvičné škole si pak student mohl zopakovat a procvičit nabyté znalosti. Ústav taktéž nabízel kurzy pro učitele měšťanských škol zaměřené na ovocnářství a pěstování rostlin (Bestrejková, 2019).

Z kronik učitelského ústavu je možné vysledovat, že byl poměrně pravidelně navštěvován řadou významných představitelů rakouského veřejného života, např. rakouským politikem baronem Paulem Gautchem von Frankenthurn, vysokoškolským pedagogem a politikem Wilhelmem von Hartel nebo hrabětem Franzem Karlem von Coudenhove (Chronik der K. k. *Lehrerbildungsanstalt in Budweis, 1868–1923*).

Obrázek 1: budova Riegrova

Zdroj: Ivo Kareš

4.2 Samostatný ústav učitelký připravující pro výchovu dívek k domácím pracím a k vedení domácnosti

Poměrně významný vliv v rámci českobudějovického vzdělávání měl i dámský spolek Ludmila, který byl založen v roce 1885 na podnět ředitele české reálné školy Matice školské Josefa Mrňávka, jenž se spojil s doktorem Augustem Zátkou. Na ustavující schůzi se sešlo více než osmdesát paní a dívek z předních českobudějovických rodin. Jak uvádí Památní kniha Dívčího ústavu spolku Ludmila v Českých Budějovicích, bylo na výše zmíněné ustavující schůzi také shledáno, že „v Českých Budějovicích, kde krom škol obecných není žádného vyššího učiliště pro české dívky, jest svrchovaná potřeba dívčí školy pokračovací, v níž by se děvčata rodičů českých řečí mateřskou prakticky vzdělávala a pro život připravovala“. V roce 1885 tak vznikla pokračovací dívčí škola (Pamětní kniha ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku „Ludmila“, 1920-1940).

Jak uvádí Pamětní kniha ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku „Ludmila“(1920-1940), další z počínů spolku Ludmila bylo pak v roce 1920 založení ústavu ku vzdělávání učitelek domácích nauk.

Dámský spolek Ludmila se v rámci své spolkové činnosti zasadil o vznik ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk. Tento krok se v souvislosti s ekonomickou situací země po první sv. válce ukázal jako velmi prozíravý, neboť absolventkám zpřístupnil možnost vlastní obživy. Cílem ústavu bylo umožnit studium i méně majetným dívkám tak, aby měly možnost pracovat jako učitelky ručních prací. První školní rok začal 6. 9. 1920. Do prvního ročníku bylo tehdy přijato všech 28 uchazeček, neboť všechny splnily předepsané podmínky přijetí. Výuka probíhala v budově tehdy německé obchodní školy na Husově třídě. Podmínkou pro přijetí bylo dovršení věku sedmnácti let. V ústavu se vyučovaly následující předměty: ženské ruční práce, zpěv, vaření, kreslení, rukodělné práce, pedagogika a sociální péče, počty, tělocvik, čeština. Formálně ústav patřil k ženské průmyslové škole, která se vyvinula právě z výše zmíněné pokračovací dívčí školy. Ředitelem obou ústavů byl tím pádem Adolf Tůma, a to až do roku 1936. Studium na ústavu bylo dvouleté a do roku 1929 se vždy první ročník otevíral jednou za dva roky. Do roku 1936 byl pak otevírán první ročník každý rok a od roku 1936 byly uchazečky do prvního ročníku přijímány opět jednou za dva roky (Pamětní kniha ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku „Ludmila“, 1920-1940).

Od svého založení disponoval ústav právem veřejnosti, každoročně však bylo nutné požádat o jeho obnovení. Ke změně došlo až v roce 1936, kdy ústav získal právo veřejnosti natrvalo. Stejně jako jiné, nově vzniklé učitelské ústavy v Českých Budějovicích, se i tento ústav potýkal s problémem vhodných prostor. Jak již bylo zmíněno výše, několik prvních let probíhalo vyučování ve třech místnostech německé obchodní školy na Husově třídě. V roce 1928 se ústav přestěhoval do nově dokončené přístavby budovy Odborné školy pro ženská povolání nacházející se v komplexu Jihočeské Vesny. Jak je uvedeno ve Výroční zprávě ústavu z roku 1929, měl ústav v těchto prostorách k dispozici sklep a první patro. Sklepní část byla vyhrazena pro prádelnu, žehlírnu a spíž. V přízemí se pak nacházela kuchyně s jídelnou, umývárna a další úložné prostory. Učebna, kabinet, ředitelna a sborovna byly umístěny v prvním patře (Pamětní kniha ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku „Ludmila“, 1920-1940).

Škola měla ve své době velmi dobrou úroveň. K dispozici byly veškeré učební pomůcky, knihovna a pedagogický sbor nadšený pro svou práci. Dle Pamětní knihy ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku „Ludmila“ (1920-1940), zajistilo absolvování ústavu kvalitní pracovní uplatnění, neboť „dívky jsou pro svůj úkol vzdělávati dívčí dorost pro praktickou potřebu rodiny náležitě vzdělány, což jest zajisté významu celonárodního“.

Učitelský ústav byl v průběhu druhé světové války na dva roky (školní rok 1939/40 a 1940/41) uzavřen pro nadbytek nezaměstnaných čerstvých absolventů. V roce 1948 pak došlo ke zrušení ústavu (*Školní kronika*, Spolkový ústav pro vzdělávání učitelek domácích nauk v Českých Budějovicích 1941-1948).

Obrázek 2: budova Husova

Zdroj: ZŠ Kubatova

4.3 Ženský učitelský ústav U svatého Josefa spravovaný Kongregací Školských sester de Notre Dame

Vzhledem k tomu, že se nedochovala ani v archivu kongregace ani ve veřejných archivech žádná kronika učitelského ústavu², vychází následující kapitola z diplomové práce Dany Jakšičové – sestry Fidelis z kláštera Kongregace Školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích.

Kongregace Chudých školských sester přišla do Českých Budějovic v roce 1871 na žádost biskupa Jana Valeriána Jirsíka. Hlavním důvodem jejich příchodu do města byl záměr tehdejšího biskupa J. V. Jirsíka, otevřít ve městě ústav pro hluchoněmé děti. Biskup se tehdy obrátil na generální představenou a na podzim roku 1871 převzaly školské sestry nově zřízený ústav a vedly jej až do roku 1957. Souběžně se pak sestry věnovaly také nově vzniklé dětské opatrovně a místním sirotkům v českobudějovickém sirotčinci. Další oblastí, které se měly sestry věnovat, bylo ve městě doposud zcela zanedbávané české dívčí školství. V roce 1871 tak sestry v domě U Sv. Josefa v ulici Na Sadech otevřely čtyřtřídní dívčí obecnou školu. Škola se postupně rozrostla až na sedm tříd. Ve školním roce 1902/1093 byla otevřena tříletá škola měšťanská. V roce 1904 povolilo Ministerstvo vzdělávání otevření ústavu pro vzdělávání učitelek. Ústav zahájil svou činnost ve školním roce 1904/1905. Z obou dosavadních škol se tak staly školy cvičné a celek nadále vystupoval pod hlavičkou učitelského ústavu (Jakšičová, 2003).

Délka učitelského studia byla čtyřletá, první ročník se však otevíral ob rok, takže se pravidelně střídaly pouze dvě třídy. Důvodů bylo několik. Tím hlavním byla skutečnost, že o rok dříve, v roce 1903, byl otevřen učitelský ústav u sester Nejsvětější Svátosti (Jakšičová, 2003). Naplnit tedy každoročně obě školy by bylo poměrně náročné, také prostory v budově U Sv. Josefa nebyly kapacitně dostačující, a jak zmiňuje Jakšičová (2003), dalším problémem byl i nedostatek kvalifikovaných učitelů. Proto došlo mezi oběma kongregacemi k dohodě, že budou ročníky otevírány střídavě, sestry Nejsvětější Svátosti v lichých a školské sestry v sudých letech. Že tomu tak také skutečně bylo, dokládá *Kronika Učitelského ústavu Sester Nejsvětější Svátosti (1903-1922)*. Z ní je také možné vyčíst poměrně širokou spolupráci obou církevních učitelských ústavů. Chovanky chodily společně na náslechy a cvičná vyučování.

---

² Veškeré kroniky zůstaly v kongregačních archivech a při neustálém stěhování sester v 50. letech se většina z nich ztratila. Variantu, že by kroniky byly záměrně zničeny, sestry popřely. Jakšičová (2003).

Ústav byl po založení veden jako soukromý, teprve v roce 1908, když měly maturovat první absolventky, začala intenzivní snaha o získání práva veřejnosti³.

Přes veškerou snahu nejen ředitele školy Maxmiliána Mencla, superiora kongregace Antonína Polánského a několika významných osobností však ministr školství Gustav Marchet žádost zamítl a studentky tak musely maturovat na jiných školách. Byly jim však poskytnuty jisté úlevy, písemné zkoušky mohly vykonat na domácí škole a nemusely skládat zkoušku z krasopisu, kreslení, zpěvu, ručních prací a tělesné výchovy. Většina chovanek maturovala v Plzni nebo Příbrami, další pak v Praze, Soběslavi a Jičíně. Díky této skutečnosti se dochovaly záznamy o počtu žákyň a jejich výkonech. Maturitu skládalo celkem 45 studentek, 5 prospělo s vyznamenáním, 30 prospělo, 7 studentek muselo zkoušku opakovat a 3 propadly. Známe tedy díky tomu počet studentek vůbec prvního ročníku učitelského ústavu a díky dochované fotografii z roku 1942 také počet studentek úplně ročníku posledního, kdy jich studovalo 47 (Jakšičová, 2003).

Obrázek 3: budova učitelského ústavu u SV. Josefa

Zdroj: Wikipedie

Právo veřejnosti bylo ústavu uděleno v roce 1909, po vzniku Československé republiky bylo toto právo ústavu opět odňato a vráceno v roce 1925 (Jakšičová, 2003). Z dochovaného vysvědčení jedné ze studentek je možné zjistit, jaké předměty se

---

³ „Právo veřejnosti: po reformách ve 2. polovině 19. století mohly vznikat též školy soukromé zřizované spolky, církvemi apod., k tomu, aby jejich výuka byla uznána za rovnocennou školám státním, aby byla akceptována jejich vysvědčení, resp. maturity v případě učitelských ústavů bylo nutné splnit některé podmínky, na jejichž podkladě těmto školám bylo přiznáno právo veřejnosti, tj. rovnocennost se státními školami.“ Novotný (2020).

v ústavu vyučovaly. Byly to: náboženství, pedagogika, praktická cvičení, jazyk československý, jazyk německý, zeměpis, dějepis a občanská nauka, matematika, přírodopis, fyzika a chemie, nauka o polním hospodářství, krasopis, kreslení, hudba a zpěv, ruční práce, tělocvik. Nepovinně pak hra na housle (Jakšičová, 2003).

Obrázek 4: vysvědčení Marie Trčkové

ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.
Právo veřejnosti uděleno výnosem mšano
ze dne 31/12 1925, č. 155.193/25 - II.

Číslo 40.
Školní rok 1936/37

Vysvědčení
ústavu učitelského v Č. Budějovicích

Slučna Marie Trčková
narozena dne 21. dubna 1921 v Lišově
v zemi České římskokatol. vyznání náboženského, chovanka
prvního ročníku souhr. č. 2. ústavu učitelského v Č. Budějovicích
vyhověla v druhém pololetí školního roku 1936/7 takto:

V mravném chování *chvalitebně*
v pilnosti *vyborně*
v učebních předmětech povinných:

v nauce náboženské	<i>vyborně</i>
v pedagogice a zvláštní metodice	<i>vyborně</i>
v cvičeních praktických	<i>vyborně</i>
v jazyku československém	<i>chvalitebně</i>
v jazyku německém	<i>dobře</i>
v zeměpise	<i>vyborně</i>
v dějepise a nauce občanské	<i>chvalitebně</i>
v matematice	<i>chvalitebně</i>
v přírodopise (školní zdravotědě)	<i>chvalitebně</i>
ve fyzice a v chemii	<i>dobře</i>
v nauce o polním hospodářství	<i>vyborně</i>
v krasopise	<i>chvalitebně</i>
v kreslení	<i>vyborně</i>
ve všeobecné nauce o hudbě a ve zpěvu	<i>vyborně</i>
ve hře na housle <i>nepov.</i>	<i>vyborně</i>
v ženských ručních pracích	<i>vyborně</i>
v tělocviku	<i>vyborně</i>

v učebních předmětech nepovinných:

Vnější úprava úkolů písemných: *velmi uhlavně*
Zameškala hodin učebních: 123, z nich neomluveno: 0
Prohlašuje se za *způsob. s vyznam.* postoupiti do *druhého* ročníku.
V Č. Budějovicích dne 26. června 1937.

M. Anděla Bzivařová ředitelka.
M. Marila Mužíková třídní.

ŠKOLNÍ ČSL ŽENSKÝ ÚSTAV UČITELSKÝ
u Sv. JOSEFA
v Č. BUDĚJOVICÍCH
S PRAVEM VEŘEJNOSTI

Zdroj: DP Dana Jakšičová

V osobním archivu paní Jakšičové je uložen i unikátní dokument, oslavná báseň o učitelském sboru, složená maturantkami roku 1942 u příležitosti diamantového výročí jejich maturity. Dochovaný dokument je velice unikátní, neboť zachycuje jména skutečných vyučujících i jimi vyučované předměty a také ukazuje vztah tehdejších chovanků ústavu ke svým pedagogům. Zároveň je dokument signován nejspíše spolužačkami autorky básně.

Obrázek 5: oslavná báseň „Dnes už jen vzpomínka“

Dnes už jen vzpomínka

Miluška Mixanová:

Po ulicích naše písně zněly.
„Z bouřného času jsme se narodili...“
Ve dvojstupech – děvy libé.
Pohled' do zrcadla,
co z té krásy zbude.

*A potom ti muka, muka,
nad tou změnou srdce puká.*

Ódu chej pět, jak se sluší
na třídní sestru **Libuši**.
Literka a poetika, čeština a němčina,
to je hlavní, tím to všechno začíná.

*A tak potom – muka, muka,
zdá se mi, že hlava puká.*

Kytek plně náruče
do zkumavek třídit žádá.
Známkuje dost přísně ráda.
Kostí, údy, kostrče,
minerály, broučky, výra,
zkouší sestra **Čestmíra**.

*A tak potom – muka, muka,
zdá se mi, že hlava puká.*

Sestra **Judita** nás vedla zpřítma.
Však dodneška to v nás dřímá.
Pravdomluvnost, kázeň zdravá,
to je náplň práce pravá.
Kruhy, šplhadla, lano, kladina,
řipstoly, bradla – celá hodina.

*A tak potom muka, muka,
zdá se celé tělo puká.*

Jako anděl všehomíra
vchází sestra **Lubomíra**.
Housličky nám všem naladí.
Hrajem. A ty chyby!
Inu, mláď!

*Ale přesto muka, muka,
zdá se mi, že ucho puká.*

A jak krásné byly chvílky
při dějáčku u Akvilky!
Zeměpis – to přec je věda!
S jinou se snad srovnat nedá.

*A tak proto muka, muka,
zdá se mi, že hlava puká.*

Ach matika! Kam bychom se poděly,
nebýt dobrých spolužaček,
které za mnou seděly.
Když si záda poškárbu,
vědí, že jsem ve srabu.
Do ruky mi lístek strčí i se všemi příklady.
Miluška se jenom skrčí.
Pisemka? Bez závady!

*Ale přesto, muka, muka,
zdá se mi, že hlava puká.*

Velký pěvec – marná sláva,
byla sestra Lavoslava.
I trojhlasý jsme s ní pěly.
A jak naše hlasy zněly.

*A jak přitom srdce jásá!
Zpívá! Bože, jaká krása!*

Všechny sestry – srdce zlaté.
Bůh je přijme mezi svaté.

Miluško, D Í K Y, i dnes, v den našeho Diamantového setkání dne 30. května 2002
v Českých Budějovicích.

*U. Motylková
Marie Kubelková
Klára Kozimová
Zuzana Tureková
Marie Janková
Helena Šbalová*

*Miluse Macelarik
Anna Páolová
Marie Kylišová
Bořana Kunečková
Marie Hrstálková
Bořana Kunečková*

Zdroj: osobní archiv Dany Jakšíčové

4.4 Učitel'ský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti

Jak uvádí Novotný (2006), Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti působila v budově na rohu Lipenské a Rudolfovské ulice, kde také postupně otevřela tři přípravné kurzy pro budoucí učitelky: ženský učitel'ský ústav (1903-1941), ústav pro vzdělávání učitelek mateřských škol (1915-1947) a industriální kurz pro vzdělávání učitelek (1915-1923).

Základním pramenem pro následující kapitolu je Kronika Učitel'ského ústavu vedená od roku 1903 do roku 1939, která je uložena v klášteře Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti v Lipenské ulici v Českých Budějovicích.

Učitel'ský ústav Kongregace Sester Nejsvětější svátosti byl založen Matkou Marií Magdalenou Šebestovou v roce 1903. Jejím cílem bylo zahájit školní rok k 15. 9. 1903. Hned v začátku se však nově vznikající učitel'ský ústav potýkal se zásadním problémem, a to s vyhledáváním a angažováním vhodných vyučujících, neboť ve stejný čas vzniklo v Českých Budějovicích i Dívčí lyceum. Tento problém se nakonec podařilo úspěšně vyřešit a první školní rok byl slavnostně zahájen 18. 9. 1903. Pedagogický sbor tvořil ředitel, hlavní učitelé a učitelky, učitelé náboženství, učitelé cvičné školy a pomocní učitelé. Současně se založením ústavu vznikla i dvoutřídní česká obecná cvičná škola, kam bylo první rok přijato 22 žákyně. K přijímacím zkouškám se mohly přihlásit žadatelky starší patnácti let. Žadatelka musela být tělesně způsobilá pro výkon budoucího povolání a mravně bezúhonná. Přijímací zkoušky řídil ředitel ústavu. Na základě přijímacích zkoušek bylo do 1. ročníku nově otevřeného učitel'ského ústavu v roce 1903 přijato 40 děvčat ze 47 přihlášených. V dalších letech se přijímací zkoušky konaly na konci školního roku a na začátku dalšího školního roku se pak konaly zkoušky doplňovací (*Kronika učitel'ského ústavu 1903-1922*).

V pololetí a na konci školního roku se hodnotil nejen prospěch chovanky, ale zvláštní důraz se kladl také na dobré mravy a pilnost při vyučování. Ze záznamů v kronice lze vyčíst, že chovanky většinou dosahovaly vynikajících úspěchů ve studiu, ve většině případů končily s vyznamenáním nebo prošly bez problémů do dalšího ročníku.

Kronika (*Kronika učitel'ského ústavu 1903-1922*) také zmiňuje průběh maturitní zkoušky, ta se skládala na konci čtyřletého studia. Zkušební komisi tvořili: zástupce zemského školního úřadu, ředitel a učitelé vyučující ve IV. ročníku. Zkouška byla neveřejná a za účast na ní se platil poplatek ve výši 10 Kč. Zkouška byla rozdělena na část ústní a část písemnou. Dle záznamů v kronice (*Kronika učitel'ského ústavu 1903-*

1922) se na ústavu vyučovaly následující předměty: náboženství, pedagogika, čeština, němčina, počty, výchovné práce, kreslení, krasopis, zdravotnictví, sociální péče, hudební nauka a zpěv, nauka o tkaninách, ruční práce, zeměpis, dějepis, přírodopis, fyzika a tělocvik.

Za zmínku jistě stojí obrovská snaha zakladatelky Učitelského ústavu o jeho rychlý rozvoj. Například ve školním roce 1906/7 byla otevřena nově dostavěná budova, ve které se nacházely další učebny a potřebná tělocvična. Ve stejném školním roce získal Ústav také právo veřejnosti (*Kronika učitelského ústavu 1903-1922*).

Jak uvádí Novotný (2006), usilovaly sestry při výchově budoucích učitelek nejen o jejich odborný rozvoj ale také o jejich výchovu v katolickém duchu. Při škole tak na popud generální představené kongregace M. Marie Magdalény Šebestové vznikla mariánská družina. Přijímány do ní byly jak učitelky, tak chovanky pedagogia. Členky družiny pak pořádaly pravidelné pouti a společné modlitby za úspěch u maturitních zkoušek.

Obrázek 6: budova Rudolfovská

Zdroj: Biskupské gymnázium České Budějovice

V archivu kongregace v Českých Budějovicích se dochoval také sešit chovanky Albíny Huškové datovaný školním rokem 1932/33. Z obsahu dochovaného sešitu je možné zjistit, jakým způsobem probíhala výuka didaktiky na učitelském ústavu, to konkrétně v oboru učitelství pro mateřské školy, neboť sešit podrobně rozebírá takzvané Fröbelovi dárky.

Friedrich Wilhelm August Fröbel (1782-1852) byl významným německým pedagogem, který se ve své práci zaměřoval především na předškolní výchovu. Řadil se k tzv. reformním pedagogům. V roce 1837 založil Ústav pro pěstování snahy po činnosti u dětí a mládeže. Základem jeho vzdělávacího konceptu byly tzv. „dárky“. Jednalo se o soubory různých geometrických tvarů, které měly didaktický přesah od estetiky až po matematickopřírodní vědy. Začínal například s měkkým míčkem z vlny pro batolata a nejmenší děti, postupně přibývaly další a další tvary. Jeho pedagogickým záměrem bylo děti nejen zaměstnat, ale za pomoci stimulujících „hraček“ (pomůcek) podpořit jejich správný vývoj. V roce 1840 otevřel dětskou zahrádku, toto označení bylo metaforou vztahu mezi učitelem a dítětem, učitel jako zahradník, dítě jako rostlinka, o kterou je důležité pečovat. Na základě Fröbelových teorií vystavěla svůj koncept Maria Montessori. Zajímavostí je i skutečnost, že Montessori vzdělávání není v Německu zdaleka tak známé a rozšířené jako v jiných zemích, zatímco Fröbelův koncept stále žije (Froebel-online.de, 2020).

Dochovaný sešit přináší cenný pohled na formu, jakou si budoucí učitelky vytvářely své portfóli. Na jedné stránce je popsán vždy jeden konkrétní Fröbelův dárek, forma jeho provedení, výchovně-vzdělávací efekt na dítě i použité materiály na jeho výrobu. Na druhé stránce je pak praktická ukázka a celá práce je zakončena vlastní volnou tvorbou autorky sešitu na téma probíraného Fröbelova dárku. Sešit je veden s obrovskou pečlivostí a je velmi dobře čitelný.

Obrázek 7: sešit Albíny Huškové

15. února Tröbliv.

Kladení nití.

Tröbl využil všech vrozených pudů, jež má. Porovnal, jak malé děti se baví přelízkem od krodinety, skládajíce různé předměty a doporučil pak "kreslení" navlčených nití na předti-
cové tabulce. Děti si také někdy uválejí z plasteliny dlouhý, tenký váleček, t. j. provázek, z něhož "kreslí" podobně jako nití, ale tu jsou vlnější, poněvadž váleček není spojový a děti si jej podle potřeby ulomí, mohou udělati i ostřížky a je-li provázek krátký, uválejí si nový. Kladení nití je pro děti velice zajímavé zaměstnání.

Dále jest také obtáčení (ovíjení). Starší děti barvou na čarce přes husí chřtán, do něhož se dá několik krásků - pětků to chřestí. Tymito si mohou děti z prvního navíjení zhotoviti. Mohou si zhotoviti z vlny panáčky, brnkáčky, ovíjeti rukojeti, větrníku, praporek, bílé a pod. proužkem papíru. Velmi rády si děti dělají bambulky z vlny neb lýka, kožadobě pro boubky (na kloubky) (na stěvičky, kabelky a pod.)

Z kuliček lze dělati míče, kuře, kohouta, papouška v kruhu, kočku, králíka, vodníka, opici a podob. figurky, spojením kuliček rozmanité velikosti a doplněním vlnitých drátků. To je práce pro dospěléjší.

Zdroj: archiv Kongregace sester Nejsvětější Svátosti

Obrázek 8: sešit Albíny Huškové

Zdroj: archiv Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti

4.5 Český učitelský ústav

Jak uvádí Novotný (2006), nejvýznamnější českobudějovickým učitelským ústavem byl ve zkoumané době Český učitelský ústav. Tento ústav byl založen v roce 1905 na popud jednatele Matice školské Augustina Zátky. Snaha zřídit v Českých Budějovicích nový učitelský ústav se však datuje již do roku 1896, kdy Matice školská podala první žádost o jeho zřízení. Ústav byl však nakonec zřízen ve východních Čechách (Kronika ústavu, 1905-1922). Teprve 23. 6. 1905 byla škola založena v Českých Budějovicích. Ministerstvo kultu a vyučování schválilo následující organizační strukturu ústavu. Prvním rokem měl být otevřen první ročník, v dalším školním roce druhý a ve třetím roce existence ústavu pak první a třetí a ve čtvrtém roce druhý a čtvrtý. Z uvedeného schématu je zřejmé, že ústav přijímal nové studenty do prvního ročníku vždy jednou za dva roky. Výuka probíhala v prostorách stávající matiční smíšené obecné školy. Ta byla pro ústav zároveň školou cvičnou. Ředitelem školy se stal profesor bohosloví ThDr. Theodor Kasper. Do prvního ročníku bylo přijato 40 studentů (Kronika ústavu, 1905-1922).

Hned v následujícím školním roce po založení ústavu, tj. 1906-07 došlo ke změně organizační struktury a bylo tak umožněno otevřít i I. ročník. Ovšem s podmínkou, že v případě otevírání dalších ročníků ústav zajistí vhodné prostory pro výuku. Hned na jaře roku 1907 bylo rozhodnuto a přístavbě ke stávající budově ústavu a to tak, aby se již od září školního roku 1907-08 mohlo v těchto nových prostorách začít učit. Za tímto účelem byl také zakoupen sousední pozemek a školní rok 1907-08 byl již zahájen v nových prostorách. Na začátku roku 1909, přesněji 2. února, získal učitelský ústav právo veřejnosti a v červnu stejného roku pak proběhly první maturitní zkoušky. Za zmínku také jistě stojí skutečnost, že školní rozvrh byl v té době na každé jednotlivé pololetí schvalován c. k. zemskou školní radou (Kronika ústavu, 1905-1922). Dle zápisů v Kronice ústavu (1905-1922) se na učitelském ústavu chovanci vzdělávali v následujících předmětech: náboženství, přírodopis, matematika, fyzika, kreslení, krasopis, tělocvik, čeština, zeměpis, dějepis, zpěv a hudba, němčina, somatologie a výuka hluchoněmých. V roce 1913 přibyly do školního rozvrhu poněkud netradiční předměty. Těmi byly polní hry, cvičná střelba, výuka lepenkářství a těsnopis. V předmětu polní hry se chovanci vzdělávali v dovednostech signalizování jedním a dvěma prapory, čtení map, plížení, vyhledávání nepřítele a odhadování vzdálenosti. Výuka tohoto předmětu pak byla zakončena v závěru školního roku polním cvičením.

Cvičné střelbě se věnovali studenti III. a IV. Ročníků, a to dvakrát týdně po dvou vyučovacích hodinách. Shodný počet vyučovacích hodin pak mělo v rozvrhu lepenkářství, těsnopis se vyučoval dvě hodiny týdně (Kronika ústavu, 1905-1922).

Dovednosti získané v nově vyučovaných předmětech studenti velmi záhy využili i prakticky⁴, 28. července 1914 začala první světová válka. Od stejného dne až do 7. října 1914 byly ve všech částech školy, vyjma kabinetů a ředitelny, ubytovány oddíly c. k. 29. pěšího pluku zemské obrany. Školní rok 1914-15 proto nemohl začít tak, jak bylo obvyklé. Jak uvádí Kronika ústavu (1905 – 1922), „ke dni 24. 9. uprázdněna, vyčištěna a vydesinfikována sborovna, aby v ní vykonány byly písemné opravné zkoušky dospělosti z jazyka českého a počtů“. První světová válka velmi neblaze ovlivnila celé fungování ústavu. Jak již bylo zmíněno výše, ústav se mohl v roce 1914 nastěhovat zpátky do své budovy. Nebylo to však nadlouho, protože v říjnu 1915 musel budovu opět uvolnit pro vojenské účely. Až do roku 1919 pak ústav působil v prostorách jiných českobudějovických škol. V roce 1915 bylo také rozhodnuto o zestátnění učitelského ústavu. Tímto krokem se zlepšila péče o nemajetné studenty, kteří mohli pobírat státní stipendium a nebyli tak odkázáni na podporu pouze ze školního Spolku pro podporování chudých chovanců ústavu (Kronika ústavu, 1905-1922).

Jak je uvedeno v Kronice ústavu (1940-48), byl ústav definitivně uzavřen v roce 1948. Poslední zápis v kronice stručně a výstižně shrnuje více jak dvacetileté trvání ústavu: „ *Učitelské ústavy vykonaly velký kus poctivé práce a jejich poslání bylo žáky i učitelstvem chápáno vážně. Ústavy učitelské se začleňují jakožto jeden z článků učitelského vzdělání a čestně ustupují pedagogické fakultě, vysokoškolskému učilišti*“. Novotný (2006) také uvádí, že učitelským ústavem prošlo od jeho založení v roce 1905 do jeho uzavření v roce 1948 více jak 1550 studentů a studentek a školu úspěšně ukončilo téměř 90% z nich.

---

⁴ V Kronice ústavu je uvedeno, že studenti využili v průběhu války své znalosti získané v předmětu lepenkářství při výrobě papírových bot pro vojáky na frontě. Na podporu vojsk zaslali studenti také 3000 papírových vložek do bot a 100 párů ponožek.

5 Komparace jednotlivých učitelských ústavů

Na základě analýzy dostupných zdrojů a pramenů bylo možné sestavit následující tabulku, kde jsou uvedeny možnosti učitelského vzdělávání v Českých Budějovicích do roku 1946. Tabulka uvádí název ústavu, rok jeho založení, skutečnost, zda se jednalo o ústav dívčí nebo chlapecký a hlavní vyučovací jazyk ústavu.

Tabulka 1: učitelské ústavy v Českých Budějovicích do roku 1946

název ústavu	rok založení	dívčí/ chlapecký	hlavní vyučovací jazyk
Německý učitelský ústav (Lehrerbildungsanstalt in Budweis)	1869	chlapecký	němčina
Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk.	1920	dívčí	čeština
Ženský učitelský ústav U svatého Josefa spravovaný kongregací Školských sester de Notre Dame	1904	dívčí	čeština
Učitelský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti	1903	dívčí	čeština
Český učitelský ústav	1905	chlapecký	čeština

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je uvedeno v tabulce 1, do roku 1946 nabízely vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích tyto ústavy: Německý učitelský ústav, Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk, Ženský učitelský ústav U svatého Josefa, Učitelský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti a Český učitelský ústav. Nejstarším učitelským ústavem z pohledu roku založení byl Německý učitelský ústav, založený v roce 1869. Nejpozději založeným ústavem byl pak s datem založení 1920 Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk. V Českých Budějovicích se mohli do roku 1946 vzdělávat budoucí učitelé na jednom jazykově německém učitelském ústavu a čtyřech jazykově českých. Chlapcům nabízely vzdělání dva učitelské ústavy, nejprve od roku 1869 Německý učitelský ústav a od roku 1905 pak také ústav Český. Vzdělávání děvčat pak zajišťovaly zejména dva církevní učitelské ústavy a to Ženský učitelský ústav U svatého Josefa spravovaný Kongregací Školských sester de Notre Dame a Učitelský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti. Tyto církevní ústavy byly navíc založeny velmi těsně po sobě, a to v letech 1903 v případě Učitelské ústavu U svatého Josefa a 1904 ústavu

Sester Nejsvětější Svátosti. V roce 1920 se pak nabídka vzdělávání dívek ve městě rozšířila ještě o Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk.

Tabulka 1 pracuje s daty relevantními ke dni založení ústavu. Nezohledňuje pozdější změny zejména u Českého učitelského ústavu a Německého učitelského ústavu, které se v průběhu své existence staly ústavy koedukovanými a mohli na nich v pozdějších letech studovat společně jak chlapci, tak dívky. Všechny zbývající zkoumané ústavy, tedy učitelský ústav Kongregace Školských sester de Notre Dame, učitelský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti a Ústav ku vzdělávání učitelek domácích nauk zůstaly po celou dobu své existence čistě dívčími.

Zaměření jednotlivých učitelských ústavů a vzdělávacích institucí bylo velmi obdobné.

Přehled vyučovaných předmětů na jednotlivých ústavech přináší následující tabulka.

Tabulka 2: vyučované předměty

Německý u.ú.	u.ú. U sv. Josefa	u.ú. Nejsvětější Svátosti	Český u.ú	u.ú. "Ludmila"
němčina	čeština	čeština	čeština	čeština
dějepis	dějepis	dějepis	dějepis	
fyzika	fyzika a chemie	fyzika	fyzika	
hra na housle	hra na housle volit.			
krasopis	krasopis	krasopis	krasopis	krasopis
kreslení	kreslení	kreslení	kreslení	kreslení
matematika	matematika	počty	matematika	počty
náboženství	náboženství	náboženství	náboženství	náboženství
nauka o polním hospodářství	nauka o polním hospodářství	nauka o tkaninách		
	němčina	němčina	němčina	
pedagogika	pedagogika	pedagogika	pedagogika	pedagogika
praktická cvičení	praktická cvičení	výchovné práce	praktická cvičení	
přírodopis	přírodopis	přírodopis	přírodopis	
přírodopis				
tělocvik	tělocvik	tělocvik	tělocvik	tělocvik
zeměpis	zeměpis	zeměpis	zeměpis	
zpěv	zpěv a hudba	zpěv a hudba	zpěv a hudba	zpěv
	ruční práce	ruční práce	výuka hluchoněmých	rukodělné práce
		sociální péče	somatologie	sociální péče
				vaření
				výchovné práce
				zdravotnictví
				ženské ruční práce

Zdroj: vlastní zpracování

Jednotlivé vyučované předměty jsou v tabulce 2 seřazeny abecedně, na prvním místě je vždy uveden vyučovací jazyk. Pokud se na jednom učitelském ústavu vyučovaly počty a na jiném matematika, jsou tyto názvy v tabulce považovány za analogické, ačkoliv je možné se domnívat, že se obsah co do hloubky a rozsahu probírané látky lišil. V dolní části tabulky jsou uvedeny předměty, které byly pro jednotlivé ústavy odlišné.

Jako vstupní data pro tabulku byly využity záznamy v kronikách jednotlivých ústavů. Většina kronik uvádí vždy na počátku školního roku seznam vyučujících a vyučovaných předmětů. Dalším pramenem pak bylo dochované vysvědčení chovanky ústavu U svatého Josefa. V průběhu let, často v závislosti na změny politické situace, docházelo k dočasnému rozšiřování školních osnov o předměty, které byly v dané době považovány za potřebné. Například krátkodobé zavedení předmětu Lepenkářství na Českém učitelském ústavu v období těsně před a v průběhu první světové války. Tyto krátkodobé odchylky tabulka nereflektuje a pracuje pouze s předměty, které byly dle dostupných záznamů vyučovány po celou dobu existence zkoumaných učitelských ústavů.

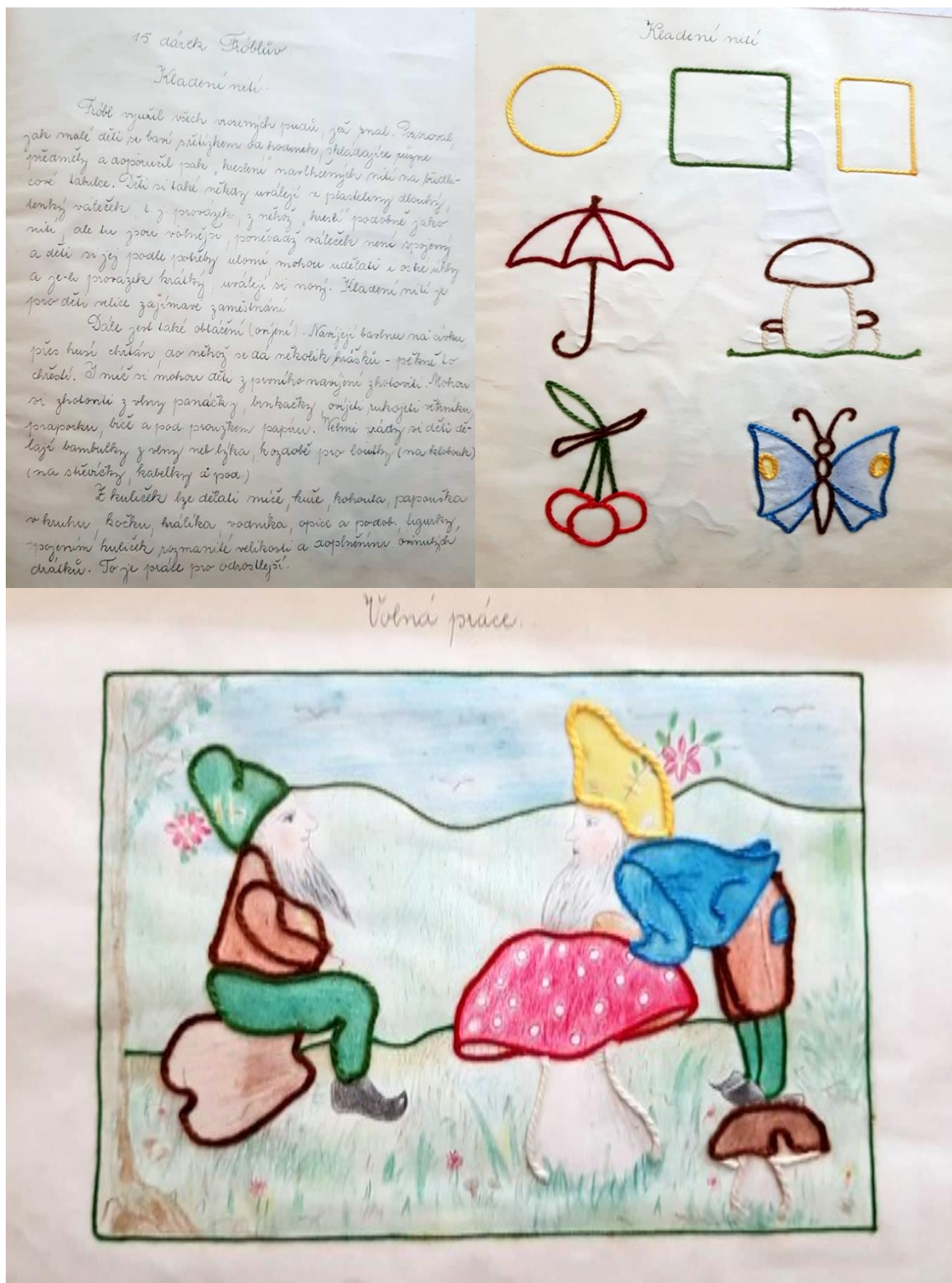
Jak je z tabulky 2 zřejmé, většina českobudějovických učitelských ústavů vyučovala obdobné předměty. Zajímavostí z dnešního pohledu jistě je předmět „nauka o polním hospodářství“ či „nauka o tkaninách“.

Důraz byl všude kladen na náboženství, hlavní vyučovací jazyk, pedagogiku a praktická cvičení. Samozřejmě také na všeobecně vzdělávací předměty a v neposlední řadě na krasopis. Na vysvědčení se pak také hodnotila krom mravů i píle a úprava sešitů. Odlišnost vyučovaných předmětů je zřejmá u ústavu „Ludmila“, která vyplývá z jeho zaměření na výchovu učitelek domácích prací. Přesto i zde se vyučovalo náboženství, hlavní vyučovací jazyk, krasopis, kreslení a pedagogika. Rozšířené pak o vzdělání v oblasti výchovné práce, sociální péče, zdravotnictví a péče o domácnost a vaření.

Na základě dochovaného školního sešitu studentky učitelského ústavu Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti je možné si udělat obrázek o tom, jak vypadaly školní sešity studentů učitelských ústavů, jejichž úprava se hodnotila také na vysvědčení. Zároveň nám dochovaný dokument poskytuje informace o tom, jakým způsobem si studenti vytvářeli své portfolio.

Úprava dochovaného sešitu je skutečně vzorná. Ručně psaný text je velice dobře čitelný, bez estetických vad a gramatických nedostatků. Praktická ukázka probrané látky je opět provedena s obrovskou pečlivostí a precizností.

Obrázek 9: úprava sešitu

Zdroj: Archiv Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti

Diskuze

Jak již bylo zmíněno v úvodu práce, učit někoho něčemu, předávat mu vědomosti, znalosti a zkušenosti, ale také životní postoj a názor, je činnost stará jako lidstvo samé. Vzdělávání učitelů prodělalo od počátku lidské civilizace mnoho změn a také radikální rozvoj. Vzhledem k období, ve kterém je práce dokončována, může možná předvídat další, třeba i převratné změny jak ve vzdělávání obecně, tak ve vzdělávání učitelů.

Bakalářská práce Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946 si kladla za cíl zmapovat možnosti vzdělávání učitelů ve výše zmíněném městě a zároveň zjistit odlišnosti mezi jednotlivými učitelskými ústavy. Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích prošlo za sledované období mnohými změnami. První dostupnou možností bylo vzdělávání chlapců na Německém učitelském ústavu, který byl v počátcích své existence přístupný jak studentům s českou, tak studentům s německou národností. Za „boom“ v oblasti česko-budějovického učitelského vzdělávání je možné označit začátek 20. století. V průběhu tří let 1902 – 1905 otevřely své brány další tři učitelské vzdělávací instituce, nejprve Ženský učitelský ústav U svatého Josefa spravovaný kongregací Školských sester de Notre Dame, za jehož vznik město jistě vděčí tehdejšímu biskupovi Janu Valeriánu Jirsíkovi. Poté, v roce 1903 Učitelský ústav Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti a v roce 1905 konečně i Český (chlapecký) učitelský ústav. Důležitost českojazyčného vzdělávání ve městě podtrhuje vznik Ústavu ku vzdělávání učitelek domácích nauk, jehož založení inicioval spolek českých žen a dívek „Ludmila“.

Zaměření učitelských ústavů bylo v podstatě shodné, odlišovaly se s ohledem na preferovanou národnost chovanců. Vyučované předměty však byly v podstatě totožné. V souvislosti s dějinnými událostmi či nezbytnou sociokulturní změnou, docházelo u většiny ústavů ke změnám vyučovaných předmětů. Tyto změny však neměly dlouhého trvání.

Fungování a existence ani jednoho ústavů nebyla od založení po hromadný konec jejich existence v roce 1946 jednoduchá. Vznikaly v dobách Rakouska-Uherska, v omezených možnostech fungovaly v průběhu první světové války, zažily vznik 1. republiky a nakonec druhou světovou válku. O každodenním fungování ústavů svědčí velmi pečlivě vedené kroniky. Z dostupných probádaných materiálů je možné vyčíst jistou analogii vedení školních kronik. Ty jsou si v podstatě obsahově podobné u všech

zkoumaných institucí. Je možné v nich nalézt informace o zahájení školního roku, pedagogickém sboru, počtu přijatých studentů. S pečlivostí jsou zde zaznamenány veškeré důležité okamžiky v životě školy, například každoroční návštěva školního inspektora, pravidelné vzdělávací výlety chovanců, ale také například vážná onemocnění členů učitelského sboru i žactva. Najdeme zde i méně příjemné informace, např. o úmrtí studentů i pedagogů. Vždy je však zmíněno, že za zesnulého byla sloužena zádušní mše. Obecně je možné říci, že život v učitelských ústavech byl úzce spjat s náboženstvím. Všechny dostupné kroniky vždy uvádějí, že každý školní rok byl pravidelně zahajován bohoslužbou, stejně tak i uzavírán.

V průběhu práce se autorka u některých zkoumaných učitelských ústavů setkala se zásadním nedostatkem zdrojové literatury a pramenů zvláště v případě Ženského učitelského ústavu U svatého Josefa spravovaného Kongregací Školských sester de Notre Dame, kde se ani ve státním archivu a ani v rámci kongregace nedochovaly žádné badatelsky vhodné materiály. Autorka osobně kontaktovala členky českobudějovické kongregace a podařilo se jí získat alespoň minimální množství využitelného materiálu a to díky sestře Fidelis, která se věnuje historii českobudějovické komunity kongregace. Naopak v případě Učitelského ústavu Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti je přímo v jejich klášteře uložena kronika učitelského ústavu a také pracovní sešit jedné ze studentek. Pro zpracování práce byly oba tyto prameny naprosto podstatné. V případě ostatních pramenů autorka pracovala s kronikami a jinými dokumenty uloženými ve Státním okresním archivu. Díky získaným materiálům je možné udělat si osobní názor na vztah chovank učitelského ústavu u Sv. Josefa a jejich vzdělavatelů. Na rozdíl od současnosti je možné z výše zmíněné básně odhadnout, že žačky chovaly ke svým vyučujícím velký respekt a obdiv.

Závěr

Bakalářská práce Vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946 si kladla za cíl zjistit následující skutečnosti:

- Jaké instituce nabízely vzdělávání učitelů v Českých Budějovicích do roku 1946?
- Jaká byla specifika těchto institucí v oblasti genderové, vyučovacího jazyka a odborného zaměření?
- Existovaly nějaké odlišnosti ve vyučovaných předmětech v závislosti na konkrétní instituci?

V úvodu zpracování práce si jako zásadní problém jevila skutečnost nedostatku vhodných pramenů a zdrojů zvláště v případě církevních učitelských ústavů. Autorce práce se podařilo kontaktovat zástupce obou církevních institucí a získat možné maximum dostupných informací ať už se jednalo o zcela zachovalou Kroniku učitelského ústavu Kongregace sester nejsvětější svátosti, zachovalý původní sešit jedné z chovank učitelského ústavu, tak i získání originálu diplomové práce sestry Fidelis z kongregace školských sester de Notre Dame. V průběhu literárních rešerší byla výše zmíněná diplomová práce k dispozici ještě v tištěné verzi v akademické knihovně Jihočeské univerzity. Později však byla uvedená práce již v AK JCU vedená jako neznámá. Autorce se přesto podařilo zapůjčit si osobní kopii od již zmiňované sestry Fidelis. Díky všem těmto aktivitám, stejně tak jako intenzivní literární rešerši a analýze dostupných literárních pramenů a zdrojů došlo k naplnění cílů práce.

Seznam použitých zdrojů

- BESTREJKOVÁ, R. *Německý učitelský ústav v Českých Budějovicích v letech 1870-1920*. České Budějovice, 2019.
- DĚDINA, V.: *Československá vlastivěda*. 10. díl, Osvěta. Praha 1931.
- HUŠKOVÁ, A. České Budějovice, Klášter Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti. Školní sešit. Rukopis
- JAKŠIČOVÁ, D. *Vezmi dítě a vychovej mi je!*. České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita.
- JŮVA, V. Dějiny výchovy, školy a pedagogiky. Praha: SPN, 1988.
- Klášter Kongregace Sester Nejsvětější Svátosti, *Kronika učitelského ústavu 1903- 1922*, České Budějovice. Rukopis.
- KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4.
- KOPÁČ, J. Dějiny České školy a pedagogiky v letech 1867 –1914. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. 1968.
- KOŤA, Ja. Učitelé v českých zemích na cestě k profesionalizaci, in: Petr SVOBODNÝ – Jan HAVRÁNEK (edd.), *Profesionalizace akademických povolání v českých zemích v 19. a první polovině 20. století*, Praha 1996
- KOVÁŘÍČEK, V. *Cesty učitelského vzdělávání: Příspěvek k analýze snah učitelstva o vyšší vzdělání učitelů zákl. škol v čes. zemích*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984. 154 s. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas paedagogica, series monographica; 6.
- KOVÁŘÍČEK, V. a KOVÁŘIČKOVÁ, I. *Vývoj školských soustav v českých zemích: Určeno pro posl. pedagog. a filozof. fakulty*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1989. 101 s.
- MORKES, F.: *Učitelé a školy v proměnách času*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1999.
- NOVOTNÝ, M. a kol. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. Vyd. 1. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, 2006. 264 s., [104] s. obr. příl. ISBN 80-7040-883-9.
- POTŮČEK, J.: *Vývoj vzdělání učitelů elementárních a středních škol*. In: Jindřich Bečvář (editor); Eduard Fuchs (editor): *Matematika v proměnách věků*. I. Sborník.(Czech). Praha: Prometheus, 1998.
- PRŮCHA, J. *Učitel: současné poznatky o profesi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 154 s. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-621-7.

- SOkA České Budějovice, fond Spolkový československý ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk, České Budějovice 1920-1948, *Pamětní kniha 1920-1941*, školní rok 1920/1921. Rukopis.
- SOkA České Budějovice, fond Spolkový československý ústav ku vzdělání učitelek domácích nauk, České Budějovice 1920-1948, *Školní kronika*, Spolkový ústav pro vzdělávání učitelek domácích nauk v Českých Budějovicích 1941-1948. Rukopis.
- SOkA České Budějovice, Učitelství ústav (německý) v Českých Budějovicích 1856–1945, sign. B 132, inv. č. 3, č. knihy 3, *Chronik der K. k. Lehrerbildungsanstalt in Budweis 1868–1923*. Rukopis.
- SOkA České Budějovice, *Kronika ústavu 1905-1922*. Rukopis
- SOkA České Budějovice, *Kronika ústavu 1940-1948*. Rukopis
- SPIPKOVA, V. aj. *Současné proměny vzdělávání učitelů*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-081-6
- ŠAFRÁNEK, J. *Školy české: Obraz jejich vývoje a osudů. I. svazek r. 862–1848*. 1.vyd. Praha, 1913. S. 226-259.
- ŠTVERÁK, V. *Dějiny pedagogiky: určeno pro posl. fak. pedagog. [Díl] 1. 1.* [vyd.]. Praha: SPN, 1983. 162 s.
- VÁVROVÁ, B., *Inventář fondu, České Budějovice 1963*, s. 1; *Výroční zpráva ústavu pro vzdělávání učitelek domácích nauk spolku „Ludmila“ v Č. Budějovicích 1929*, České Budějovice 1929. Nevydaný dokument
- VALIŠOVÁ, A, KASÍKOVÁ, H. a BUREŠ, M. *Pedagogika pro učitele. 2., rozš. a aktualiz. vyd.* Praha: Grada, 2011. 456 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-3357-9.
- VÁŇOVÁ, R.: *Vzdělávání učitelů v českých zemích*. In: VALIŠOVÁ, Alena a kol. *Pedagogika pro učitele*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. 402 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1734-0.
- VÁŇOVA, R. a kol.: *Studijní texty k dějinám pedagogiky*. Praha: PF UK, 2003.
- VESELÁ, Z.: *Příspěvek k historii učitelského vzdělávání*. Pedagogická orientace. Praha 2005.
- VESELÁ, Z. *Vývoj české školy a učitelského vzdělání*. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1992. 147 s. Opera Universitatis Masarykianae Brunensis. Facultas philosophica = Spisy Univerzity Masarykovy v Brně. Filosofická fakulta; č. 293. ISBN 80-210-0458-4.
- ZACH, J.: *Paměti o školách v královském horním městě*. Praha: 1876.

Online zdroje

ČESKO. Zákon 563/2004 sb. [online]. [cit. 5. 4. 2020]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/zakon-o-pedagogickych-pracovnicich-1>

ČESKO. Zákon 379/2015 sb. [online]. [cit. 5. 4. 2020]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/novela-zakona-o-pedagogickych-pracovnicich>

Fridrich Froebel [online]. Friedrich-Froebel-online.de [cit. 25. 3. 2020]. Dostupné z WWW: <https://www.friedrich-froebel-online.de/> .

KLOČKOVÁ, L. *MŠMT od roku 1848 po současnost* [online]. MŠMT, © 2013 – 2020 [cit. 25. 3. 2020]. Dostupné z WWW: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/165-let-ministerstva-skolstvi-mladeze-a-telovychovy> .

Seznam zkratk

AK JCU	akademická knihovna Jihočeské univerzity
C.k.	císařsko-královský
K.k.	Kaiser- königlich
tzv.	takzvaný
u.ú.	učitelský ústav

Seznam obrázků

Obrázek 1: budova Riegrova	29
Obrázek 2: budova Husova	31
Obrázek 3: budova učitelského ústavu u SV. Josefa	33
Obrázek 4: vysvědčení Marie Trčkové	34
Obrázek 5: oslavná báseň „ Dnes už jen vzpomínka“	35
Obrázek 6: budova Rudolfovská	38
Obrázek 7: sešit Albíny Huškové	40
Obrázek 8: sešit Albíny Huškové	41
Obrázek 9: úprava sešitu	47

Seznam tabulek

Tabulka 1: učitelské ústavy v Českých Budějovicích do roku 1946	44
Tabulka 2: vyučované předměty	45